

---

# ANTİK DERGİSİ

---

Sayı/Issue: 2

Temmuz/July 2026

---

## İNGİLİZ DİPLOMATİK BELGELERİNDE 1974 KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI: DOĞU AKDENİZ GÜVENLİĞİ EKSENİNDE STRATEJİK BİR ANALİZ<sup>1</sup>

Dr. Büşra ÜZEHAN<sup>2</sup>

### Öz

Bu çalışma, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın yıl dönümü vesilesiyle, adada 1960 Garanti Antlaşması uyarınca yasal "Garantör Devlet" statüsüne sahip olan Birleşik Krallık'ın (İngiltere) kriz esnasındaki dış politika kararlarını ve askeri stratejilerini yapısal bir analizle ortaya koymaktadır. Araştırma, Uluslararası İlişkiler disiplininin en temel teorilerinden biri olan realizm (gerçekçilik) paradigmasının devlet çıkarları, anarşik sistem ve güç dengesi varsayımları üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın birincil veri setini, Londra'daki İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives- TNA) bünyesinde bulunan ve gizliliği kaldırılmış olan Dışişleri (FCO), Başbakanlık Kabinesi (CAB), Özel Kalem (PREM) ve Savunma Bakanlığı (DEFE) resmi devlet yazışmaları oluşturmaktadır. Elde edilen birinci el arşiv verileri, belgesel kaynak analizi ve söylem çözümlemesi yöntemleriyle ayrıntılı olarak çözümlenmiştir. İncelemeler sonucunda, İngiltere'nin kriz anında hukuki yükümlülüklerini yerine getirmekten rasyonel bir askeri eylemsizlik politikasıyla kaçındığı tespit edilmiştir. Londra yönetimi, Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünü savunmak yerine, adadaki Akrotiri ve Dikelya Egemen Üs Bölgelerinin (SBA) hukuksal statüsünü korumayı, NATO'nun güneydoğu kanadında Türkiye ile doğrudan bir askeri çatışmaya girme riskini önlemeyi ve küresel güç dengesinde ABD ile geliştirdiği stratejik ortaklığı sürdürmeyi temel ulusal çıkar odakları olarak konumlandırmıştır. Birleşik Krallık'ın kriz dönemindeki bu hamleleri, anarşik sistemde devletlerin güvenlik ve beka arayışlarının, yazılı antlaşmalara göre her zaman öncelikli olduğunu göstermektedir. Bu

---

<sup>1</sup> Üzehan, B. (2026). İngiliz Diplomatik Belgelerinde 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı: Doğu Akdeniz Güvenliği Ekseninde Stratejik Bir Analiz. *ANTİK*, 2, sf. 76-108.

<sup>2</sup> Dr. Büşra ÜZEHAN, [drbusrauzehan@gmail.com](mailto:drbusrauzehan@gmail.com), ORCID : 0009-0004-4618-7568

bağlamda çalışma, ulusal çıkara dayalı rasyonel dış politika yapımının en somut tarihsel örneklerinden birini sunmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Kıbrıs Barış Harekâtı, Doğu Akdeniz Güvenliği, İngiliz Diplomatik Belgeleri, Realizm, Egemen Üs Bölgeleri.

### **Abstract**

On the occasion of the anniversary of the 1974 Cyprus Peace Operation, this study provides a structural analysis of the foreign policy decisions and military strategies pursued by the United Kingdom, which legally held the status of "Guarantor State" on the island under the 1960 Treaty of Guarantee. The research is constructed upon the core assumptions of the realism paradigm in International Relations, focusing on national interest, the anarchic system, and the balance of power. The primary data set consists of declassified official state correspondences from the Foreign and Commonwealth Office (FCO), Cabinet Office (CAB), Prime Minister's Office (PREM), and Ministry of Defence (DEFE) housed in the British National Archives (TNA) in London. These primary archival sources were examined through documentary source analysis and discourse analysis methods. The study reveals that the UK avoided fulfilling its legal obligations through a rational policy of military inaction. Instead of defending the territorial integrity of Cyprus, London prioritized safeguarding the legal status of its Sovereign Base Areas (SBA) of Akrotiri and Dhekelia, mitigating the risk of a direct military confrontation with Türkiye on NATO's southeastern flank, and maintaining its strategic partnership with the USA within the global balance of power as its core national interest. The United Kingdom's maneuvers during this crisis period demonstrate that states' quests for security and survival invariably supersede written treaties within an anarchic system. In this context, the study presents one of the most concrete historical examples of rational foreign policy-making based on national interest.

**Keywords:** Cyprus Peace Operation, Eastern Mediterranean Security, British Diplomatic Documents, Realism, Sovereign Base Areas.

### **Giriş**

Doğu Akdeniz, jeopolitik konumu ve kıtalararası geçiş hatları üzerindeki stratejik kavşak noktası olması nedeniyle tarih boyunca küresel aktörlerin güç mücadelelerine sahne olmuştur. Bu coğrafyadaki ittifak kaymalarının ve bölgesel güvenlik krizlerinin en kritik dönüm noktalarından birini, hiç şüphesiz Kıbrıs Barış Harekâtı oluşturmaktadır. Harekâtın yıl dönümü vesilesiyle geriye dönük bir inceleme yapıldığında, Kıbrıs meselesinin basit bir etnik çatışma

olmadığı net bir şekilde görülmektedir. Aksine bu kriz, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu katı sistem yapısı içinde küresel dengeleri sarsma potansiyeline sahipti. Süreç, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) güneydoğu kanadındaki askeri, siyasi ve diplomatik güvenlik mimarisinin doğrudan test edildiği jeostratejik bir sınama alanına dönüşmüştür.<sup>3</sup>

Kıbrıs Adası, uluslararası aktörlerin ve darbeci unsurların hukuka aykırı tek taraflı hamleleriyle 1974 yılında derin bir istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Bu istikrarsızlık Doğu Akdeniz'deki hassas güç dengelerini temelinden sarsarken, Türkiye'nin garantörlük hukukundan doğan haklı davasını ve meşru Barış Harekâtı'nı başlatmasını zorunlu kılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler, Washington ve Londra başta olmak üzere küresel aktörlerin Akdeniz stratejilerini rasyonel bir temelde yeniden gözden geçirmelerini mecburi kılmıştır. Uluslararası toplumun Ada'daki Türk varlığını yok sayan ve anayasal düzeni silah zoruyla yıkan darbeci yönetime karşı sessiz kalması, Türkiye'nin uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını tek başına kullanmasını meşru kılan en önemli etkidir. Dolayısıyla 1974 harekâtı, sadece askeri bir müdahale değil, Doğu Akdeniz'deki Türk hak ve menfaatlerini koruma amacını taşıyan yasal, tarihi ve haklı bir davadır.<sup>4</sup>

Uluslararası ilişkiler ve diplomasi tarihi literatüründe 1974 Kıbrıs krizi, ezici bir çoğunlukla sadece Türk-Yunan gerilimi ya da ABD-SSCB rekabeti ekseninde ele alınmıştır. Ancak adada 1960 Garanti Antlaşması ile yasal olarak “Garantör Devlet” statüsünde bulunan Birleşik Krallık'ın kriz esnasındaki ulusal çıkar odaklı diplomatik refleksi ve askeri eylemsizliği, Doğu Akdeniz güvenlik doktrinleri açısından henüz tam olarak doldurulmamış bilimsel bir eksikliği temsil etmektedir. İngiltere, adadaki askeri varlığını “Egemen Üsler” formülüyle korumasına ve garantörlük sorumluluğu bulunmasına rağmen, kriz anında yükümlülüklerini yerine getirmekten açıkça kaçınmıştır. Dönemin İngiliz hükümeti, adadaki Türklerin can güvenliğini tehdit eden hukuksuz darbeye karşı tamamen pasif bir tutum sergilemiştir. Bu bağlamda, İngiltere'nin kriz sürecindeki eylemsiz ve statükocu tutumu, eski bir sömürgeci gücün kendi üs çıkarlarını koruma adına uluslararası hukuku ve insani yükümlülükleri nasıl arka plana ittiğini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.<sup>5</sup>

Londra yönetiminin kriz anında üstlendiği bu pasif ama stratejik rolün arka planını anlamak, ancak birinci el resmi arşiv kaynaklarının nesnel bir analiziyle mümkündür. İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives- TNA) bünyesinde bulunan ve gizliliği kaldırılan Dışişleri

<sup>3</sup> Jan Asmussen, *Cyprus at War: Diplomacy and Conflict During the 1974 Crisis* (London: I.B. Tauris, 2008), 112.

<sup>4</sup> T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Kararnamesi, Sayı: 7/8613, Tarih: 19 Temmuz 1974, Dosya No: 100-51/1250.

<sup>5</sup> George Kazamias, "From Pragmatism to Idealism to Failure: Britain in the Cyprus Crisis of 1974," *LSE Modern Greek Studies Paper*, London School of Economics (December 2010): 3-4.

Bakanlığı (FCO), Başbakanlık Kabinesi (CAB), Başbakanlık Özel Kalemi (PREM) ve Savunma Bakanlığı (DEFE) belgeleri, Londra'nın kapalı kapılar ardındaki pragmatik karar alma mekanizmalarını şüpheyi yer bırakmayacak bir netlikle ortaya koymaktadır.<sup>6</sup> Bu gizli yazışmalar, istihbarat raporları ve kabine toplantı tutanakları, İngiliz karar alıcıların kriz anında uluslararası antlaşmalardan doğan taahhütleri nasıl esnettiklerini deşifre etmektedir. Arşiv verileri, İngiltere'nin adadaki askeri varlığını riske atmamak adına Türkiye'nin haklı askeri hamlelerine karşı koyamayacağını anladığını ve sahada tamamen kendi stratejik kazanımlarına odaklandığını açıkça belgelemektedir.<sup>7</sup>

Bu çalışma, söz konusu İngiliz diplomatik belgelerinin sunduğu birinci el veriler ışığında, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nı Doğu Akdeniz'deki bölgesel güvenlik mimarisi çerçevesinde kapsamlı ve stratejik bir analize tabi tutmayı amaçlamaktadır. İngiltere'nin antlaşmalardan doğan askeri müdahale hakkını tek taraflı olarak kullanmama kararı, krizin yönetimi noktasında ABD ile yürüttüğü koordineli arka kapı diplomasisi ve Ada'daki Akrotiri ile Dikelya Egemen Üs Bölgelerinin statüsünü koruma gayreti, uluslararası ilişkiler disiplininin realizm teorisi ekseninde incelenecektir. Çalışmada devlet çıkarları, anarşik sistem ve güç dengesi varsayımları test edilerek İngiliz dış politikasının kuramsal bir zemine oturtulması hedeflenmektedir. Böylece makale, harekâtın bu anlamlı yıl dönümünde, hem birinci el arşiv belgelerine dayanarak diplomasi tarihine özgün ve nitelikli bir katkı sunmayı hem de geçmişteki bu büyük kriz üzerinden Türkiye'nin adadaki ebedi ve haklı davasına rasyonel bir tarihsel perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır.<sup>8</sup>

Bu çalışmanın ampirik ve metodolojik gücü, yalnızca Londra'daki İngiliz Ulusal Arşivleri (TNA) ile sınırlı kalmayıp, kriz döneminde istihbarat ve diplomasi ağlarının kesiştiği çok taraflı bir arşiv perspektifine dayanmasıdır. Makalede çözümlenen diplomatik vesikalar, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'nın (FCO) kapalı kapılar ardındaki en hassas stratejik kararlarını Avustralya Ulusal Arşivleri'nden (Canberra) elde edilen gizli telgraf serileri (O.LH13267), Kanada Kütüphanesi ve Arşivleri (LAC) kayıtları ve Amerikan Dış İlişkiler Belgeleri (FRUS) serileriyle eş zamanlı olarak ele almaktadır.<sup>9</sup> Özellikle dönemin İngiliz Dışişleri Bakanlığı Kalıcı Müsteşarı Sir Thomas Brimelow, FCO Güney Avrupa Dairesi Başkanı Sir Alan Goodison ve Britanya'nın Atina/Ankara büyükelçilerinin resmi yazışmaları, dönemin karar alıcılarının

<sup>6</sup> İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives- TNA), Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/1923, "The Cyprus Crisis and Constitutional Breakdown," 16.07.1974, s. 4.

<sup>7</sup> TNA, WO 386/21, Joint Intelligence Committee (JIC/London) to HQ BAOR(G), "Assessment on Turkish Military Capabilities and Objectives," 19 July 1974, s. 5

<sup>8</sup> Kazamias, "From Pragmatism to Idealism to Failure," 5.

<sup>9</sup> National Archives of Australia (NAA), Department of Foreign Affairs, Inward Cablegram, Tel No: O.LH13267, London, 21 July 1974, pp. 1-2

sözlü tarih mülakatlarıyla karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu çok kaynaklı metodolojik altyapı, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı ile Doğu Akdeniz'de elde ettiği kazanımların yasal ve stratejik zeminini, Batı dünyasının kendi iç bürokratik yazışmalarıyla sarsılmaz bir kesinlik içinde teyit etmesine imkân tanımaktadır.

## **1. İNGİLİZ DİPLOMATİK BELGELERİ İŞİĞİNDA 1974 KIBRIS KRİZİ**

Kıbrıs Adası'nın 1960 antlaşmalarıyla kurulan statükosu, Türk ve Rum toplumlarının kurucu ortaklığına ve egemen eşitliğine dayanmaktaydı. Birleşik Krallık, 1960 Garanti Antlaşması ile adadaki anayasal nizamı ve tarafların güvenliğini koruma taahhüdü altına girmiş olmasına rağmen, kriz anında karar alma mekanizmasını rasyonel maliyet hesaplarına endekslemiştir. İngiliz dış politikasının bu konjonktürde sergilediği diplomatik ve askeri refleksler, realizm teorisinin “devletler taahhütlerini rasyonel çıkarları ölçüsünde savunurlar” varsayımıyla tam bir paralellik göstermektedir.<sup>10</sup> Londra yönetiminin anayasal çöküş karşısında benimsediği bu stratejik eylemsizlik, statünün kurucu hamisi olan Türkiye'nin soydaşlarının varlığını korumak adına antlaşmalardan doğan haklı müdafaa hakkını tek başına işletmesini kaçınılmaz ve meşru kılan en önemli dinamik olarak arşiv belgelerine yansımıştır.<sup>11</sup>

### **1.1 Londra'nın Hukuki Yükümlülük ile Askeri Eylemsizlik İkilemi**

Uluslararası sistemin anarşik yapısında devletlerin antlaşma metinlerine sadakati, söz konusu taahhütlerin devletin güvenlik ve beka arayışıyla uyumlu olduğu ölçüde sürdürülebilmektedir. 1960 Garanti Antlaşması'nın 4. maddesi, adadaki nizamın bozulması halinde garantörlere ortaklaşa ya da tek taraflı müdahale hakkı tanırken, İngiliz devlet yazışmaları Londra'nın bu sorumluluğu askeri bir maliyet olarak gördüğünü kanıtlamaktadır. İngiliz karar alıcıların kriz anında hukuki metinleri esneterek sergiledikleri bu yapısal pasiflik, Türkiye'nin adadaki Türk nüfusun güvenliğini ve kurucu haklarını koruma amacını taşıyan askeri stratejisini uluslararası hukuk zemininde meşru kılan en somut tarihsel gerekçeyi oluşturmaktadır.<sup>12</sup>

15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ta Nikos Sampson liderliğinde gerçekleştirilen ve ENOSIS'i hedefleyen askeri darbe, adadaki bölgesel statüyü temelden sarsmıştır. 1960 Garanti Antlaşması'nın 4. maddesi, adadaki anayasal düzenin bozulması halinde garantör devletlere ortaklaşa veya tek taraflı müdahale hakkı tanımaktadır. Ancak İngiliz Ulusal Arşivi (TNA) bünyesindeki gizliliği kaldırılmış kabine tutanakları ve birinci el telgraf nüshaları, Londra

<sup>10</sup> Jan Asmussen, *a.g.e.*, p.89.

<sup>11</sup> George Kazamias, “From Pragmatism to Idealism to Failure: Britain in the Cyprus Crisis of 1974”, LSE Modern Greek Studies Paper, London School of Economics ( December 2010), s. 3.

<sup>12</sup> George Kazamias, *a.g.m.* s. 5.

yönetiminin bu hukuki yükümlülüğü yerine getirmekten ilk andan itibaren rasyonel bir askeri eylemsizlik politikası ile kaçındığını ortaya koymaktadır.<sup>13</sup> Dönemin İngiliz basını da bu kararsızlığı doğrular niteliktedir; örneğin *The Times* gazetesi darbenin hemen ardından attığı manşetlerde adadaki anayasal çöküşü dikkat çekerken, Birleşik Krallık'ın askeri bir maceraya atılmaması gerektiğinin altını çizmiştir.<sup>14</sup>

17 Temmuz 1974 gecesi Downing Street 10 numarada gerçekleştirilen Başbakan Harold Wilson, Dışişleri Bakanı James Callaghan ve Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit arasındaki gizli zirvenin tutanakları (TNA, PREM 16/151), Londra'nın sorumluluktan kaçış taktiklerini tüm çıplaklığıyla belgelemektedir. İngiliz devlet zabıtlarına göre Ecevit, 1960 Garanti Antlaşması'nın 4. maddesini hatırlatarak ortak askeri müdahale teklif etmiş ve adadaki Sampson darbesinin durdurulması için İngiliz askeri üslerinin lojistik olarak kullanılmasını önermiştir. Ancak Başbakan Wilson'ın, *"Britanya kamuoyu Kıbrıs için yeni bir askeri taahhüdü ve bütçe yükünü kaldıramaz. Bizim üslerimiz sadece savunma amaçlıdır; adaya askeri yığınak yapmak için kullanılamaz"* şeklindeki kesin reddi, İngiltere'nin garantörlük hukukunu fiilen askıya aldığını göstermektedir. Aynı toplantıda James Callaghan'ın, Türk heyetini oyalama amacıyla *"Atina'daki cunta ile diplomatik görüşmeler başlatmak üzere zamana ihtiyacımız var"* teklifine karşılık Ecevit'in, *"Biz diplomatik yolları zaten tükettik, soydaşlarımızın katledilmesini izleyecek vaktimiz yok"* yanıtı, İngiliz istihbarat raporlarında (FCO 9/1925) *"Türklerin adaya tek taraflı müdahale kararının kesinleştiği an"* olarak kayda geçirilmiştir.<sup>15</sup>

Dönemin Birleşik Krallık Başbakanı Harold Wilson liderliğinde 20 Temmuz 1974 sabahı toplanan kriz kabinesinde, Türkiye'nin meşru askeri müdahalesi resmi olarak haber alındığında yapılan gizli lider söylemleri ve stratejik değerlendirmeler oldukça dikkat çekicidir. Kabinenin gizli tutanaklarına yansıyan birinci el nüshalara göre, Dışişleri Bakanı James Callaghan adadaki düzeni yeniden tesis etmek adına İngiliz askerlerinin sahaya sürülmesinin Birleşik Krallık için *"mali ve askeri açıdan taşınamaz bir yük"* doğuracağını ifade etmiştir.<sup>16</sup> Callaghan'ın kabine içi konuşmalarında yer alan *"Adada düzeni sağlamak için askeri bir güç kullanmak, bizi sonu gelmez bir çatışmanın içine çeker"* şeklindeki lider söylemi, İngiltere'nin eylemsizlik kararının arkasındaki temel rasyonaliteyi göstermektedir. Londra, tek taraflı askeri bir adımın Doğu

<sup>13</sup> İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives-TNA), Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/1923, "The Cyprus Crisis and Constitutional Breakdown", 16.07.1974, s. 4.

<sup>14</sup> *The Times*, "The Crisis in Cyprus and Britain's Role", 17 July 1974, s. 1.

<sup>15</sup> TNA, Prime Minister's Office (PREM), 16/151, "Record of a Meeting Held at 10 Downing Street between Harold Wilson, James Callaghan and Bulent Ecevit," 17 July 1974, s. 4-12.

<sup>16</sup> TNA, Cabinet Office (CAB), 128/55, "Conclusions of a Meeting of the Cabinet held at 10 Downing Street", 20.07.1974, s. 2-3.



Akdeniz'de Türkiye ile doğrudan askeri bir sıcak çatışma riski barındırdığını öngörmüştür. Realist dış politika çerçevesinde hareket eden İngiliz karar alıcılar, antlaşmalardan doğan garantörlük misyonunu, devletin güç dengesini koruma çıkarlarının gerisinde tutmuştur.<sup>17</sup>

Ankara Büyükelçiliği ile Foreign Office (FCO) arasındaki gizli telgraf serileri, Türkiye'nin adadaki Türk varlığını koruma konusundaki kararlılığının Londra tarafından çok önceden analiz edildiğini göstermektedir. İngiltere, dönemin Türk Hükümeti tarafından yapılan resmi açıklamaları ve Başbakan Bülent Ecevit'in *"Biz aslında savaş için değil, barış için ve yalnız Türklere değil, Rumlara da barış getirmek için adaya gidiyoruz"* şeklindeki net beyanatını arşiv kayıtlarına geçirmiştir.<sup>18</sup> İngiliz dış politika yapıcılar, Türkiye'nin bu haklı askeri hareketini engellemeye çalışmanın veya sahada Türk ordusuna karşı direnmenin, NATO'nun güneydoğu kanadında telafi edilemez bir çöküşe yol açacağını hesaplamıştır.<sup>19</sup> Bu bağlamda İngiliz dış politikası, adadaki garantörlük hukukunu savunmak yerine, krizin yayılmasını önleme ve Doğu Akdeniz'deki kendi egemen üslerinin güvenliğini sağlama odaklı bir stratejiye evrilmiştir.<sup>20</sup> İngiliz Ulusal Arşivi bünyesinde bulunan ve krizin hemen öncesine ait olan askeri istihbarat belgeleri, Londra yönetiminin Türkiye'nin meşru müdafaa kararlılığını ve sahadaki askeri rasyonelitesini önceden net bir şekilde analiz ettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Birleşik Krallık Ortak İstihbarat Komitesi'nin (JIC) harekâttan hemen önce, 19 Temmuz 1974 tarihinde hazırladığı çok gizli rapor (TNA, WO 386/21), Batı ittifakının sahada Türkiye karşısındaki çaresiz itiraflarını tescillemektedir. İngiliz istihbarat uzmanlarının hazırladığı bu belgede, Yunanistan anakarasından gelecek askeri kuvvetlerin Kıbrıs'a etkili bir müdahalede bulunmasının coğrafi ve lojistik olarak imkansız olduğu belirtilirken, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adadaki askeri operasyonel kabiliyetine dair şu kesin ifadelere yer verilmiştir: *"Yunanların ve Kıbrıslı Rumların Türk ordusuna karşı koymaya çalışacaklarından şüphemiz yoktur; ancak Türklerin kendi askeri hedeflerine ulaşmasını engellemeleri kesinlikle imkansızdır. Türk ordusunun adadaki tüm askeri hedeflerini çıkarma anından itibaren 24 ila 48 saat gibi kısa bir sürede tamamlayacağını öngörmekteyiz."* Bu birinci el istihbarat nüshası, Türkiye'nin adadaki Türk varlığını korumak adına başlattığı meşru askeri harekâtın stratejik gücünün ve haklı operasyonel altyapısının daha ilk günden itibaren İngiliz devleti tarafından mutlak bir askeri realite olarak kabul edildiğini ampirik olarak kanıtlamaktadır.<sup>21</sup> İngiliz dış

<sup>17</sup> Jan Asmussen, *a.g.e.*, p. 89.

<sup>18</sup> TNA, FCO, 9/1924, "Turkish Government Official Statements and Prime Minister's Address", 20.07.1974, s. 2.

<sup>19</sup> Jan Asmussen, *a.g.e.*, s. 112.

<sup>20</sup> TNA, FCO, 9/1925, "Telegram from Ankara to Foreign and Commonwealth Office", No. 892, 19.07.1974, s. 1.

<sup>21</sup> TNA, WO 386/21, Joint Intelligence Committee (JIC/London) to HQ BAOR(G), "Assessment on Turkish Military Capabilities and Objectives," 19 July 1974, s. 5

politikasının bu rasyonel geri çekilişı ve hukuki taahhütleri maliyet analizi üzerinden esnetmesi, uluslararası literatürde de Birleşik Krallık'ın Akdeniz'deki hegemonik gücünün fiilen tasfiyesi ve “eylemsiz garantörlük” paradigmasının doğuşu olarak yorumlanmaktadır.<sup>22</sup>

Londra yönetiminin hukuki taahhütleri esnetme stratejisinin arka planı, kriz kabinesine sunulan resmi hukuk raporlarında da tescil edilmiştir. 18 Temmuz 1974 tarihli TNA, FCO 9/1924 numaralı dosyada yer alan ve Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği tarafından hazırlanan gizli memorandumda, Garanti Antlaşması'nın 4. maddesindeki “ortak veya tek taraflı eylem” ifadesinin mutlak surette “askeri müdahale” anlamına gelmek zorunda olmadığı rasyonel bir yasal kılıf olarak kabineye sunulmuştur. Raporda, Britanya'nın adaya askeri birlik göndermek yerine sadece diplomatik girişimlerde bulunmasının da “hukuki yükümlülüğün yerine getirilmesi” şeklinde yorumlanabileceği belirtilmiştir. Bu arşiv vesikası, realizmin “devletler çıkarlarıyla çelişen antlaşma metinlerini yasal boşluklar üreterek bypass eder” varsayımını tam anlamıyla doğrulamakta ve Londra'nın eylemsizlik kararını daha harekât başlamadan önce yasal bir zemine oturttuğunu kanıtlamaktadır.<sup>23</sup>

## **1.2. Anglo-Amerikan İttifakı ve Henry Kissinger ile Arka Kapı Diplomasisi**

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu katı sistem yapısında transatlantik ittifakın makro öncelikleri, bölgesel krizlerde devletlerin mikro diplomatik hamlelerini sınırlandıran en temel belirleyici olmuştur. Küresel sistemdeki hiyerarşik dengeleri gözetken Birleşik Krallık dış politikası, adada otonom askeri adımlar atmak yerine, süreci Amerika Birleşik Devletleri'nin Doğu Akdeniz güvenlik doktriniyle uyumlulaştırma yolunu seçmiştir. Anglo-Amerikan ittifakının yürüttüğü bu koordineli kriz yönetimi ve arka kapı diplomasisi, Ankara'nın meşru güvenlik endişelerini giderecek yeni bir jeopolitik gerçekliğe duyulan ihtiyacı gizli yazışmalarda kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durum, Türkiye'nin askeri stratejisinin Batı ittifak sistemi içinde de rasyonel bir temele oturduğunu göstermektedir.<sup>24</sup>

1974 Kıbrıs krizi esnasında Birleşik Krallık dış politikasının askeri ve diplomatik sınırlarını çizen temel belirleyici, Washington ile kurulan hiyerarşik bağımlılık ilişkisi ve Anglo-Amerikan ittifakının Soğuk Savaş öncelikleri olmuştur. Gizliliği kaldırılan Başbakanlık Özel Kalem yazışmaları ve ikili görüşme telgrafları, Londra'nın adada uluslararası antlaşmalardan doğan garantörlük yetkilerini kullanma niyetinin olmadığını, aksine süreci tamamen ABD

<sup>22</sup> Hubert Faustmann, "The Role of the United Kingdom in Cyprus Crisis of 1974," *The Cyprus Review*, Vol. 22, No. 2 (2010): 45-48; Ayrıca dönemin elit İngiliz medyasının Wilson hükümetinin bu kaçışını "İmparatorluğun Akdeniz'den fiili çekilişı" olarak eleştiren realist analizi için bkz. "The Insolvent Guarantor", *The Economist*, 27 July 1974, s. 12-14.

<sup>23</sup> The National Archives-TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/1924, "Legal Memorandum on the Treaty of Guarantee", 18.07.1974, s. 2.

<sup>24</sup> George Kazamias, *a.g.m.*, s. 3.



Dışışleri Bakanı Henry Kissinger'ın jeostratejik vizyonuna devrettiğini belgelemektedir.<sup>25</sup> Küresel basında kriz, “Garantör Devletlerin Diplomatik Çabası” olarak sunulurken; kapalı kapılar ardında yürütülen arka kapı diplomasisi, NATO'nun güneydoğu kanadını korumak adına statükonun kurban edildiğini göstermektedir. Dönemin saygın yayın organlarından *The Guardian* gazetesinde yayınlanan bir köşe yazısında, “Londra'nın Kıbrıs'ta kendi gölgesinden bile korktuğu ve rotayı tamamen Washington'ın çizdiği” yönündeki eleştiriler, arşiv belgelerindeki rasyonel eylemsizlik kararlarıyla tam bir paralellik göstermektedir.<sup>26</sup> Bu yapısal bağımlılık ilişkisi, transatlantik ittifakın makro çıkarları söz konusu olduğunda, Birleşik Krallık'ın bölgedeki otonom karar alma kapasitesini tamamen yitirdiğini ve rasyonel beka arayışında Washington'un Doğu Akdeniz güvenlik mimarisine eklemlenmek zorunda kaldığını göstermektedir.<sup>27</sup>

İngiliz Ulusal Arşivi'nde yer alan ve literatürdeki pek çok çalışmada göz ardı edilen PREM 16/151 numaralı gizli dosya, krizin patlak verdiği ilk günlerde taraflar arasındaki diplomatik pazarlıkların kodlarını deşifre etmektedir. 18-19 Temmuz 1974 tarihlerinde James Callaghan ile Henry Kissinger arasında gerçekleşen kriptolu telgraf nüshalarında, Yunanistan'daki askeri cuntanın adada gerçekleştirdiği Sampson darbesinin sürdürülemez olduğu ancak askeri statükonun eski haline getirilmesinin de NATO çıkarlarına aykırı düşeceği açıkça vurgulanmıştır. Kissinger'ın PREM 16/151 (Tel: 1420) kayıtlarına geçen gizli söyleminde, “*Adayı eski Makarios dönemine döndürmek istikrarsızlığı kalıcı kılacaktır; Türkiye'nin güvenlik endişelerini giderecek yeni bir jeopolitik gerçekliğe ihtiyacımız var*” ifadesi, Anglo-Amerikan ittifakının Türk askeri müdahalesine gizli bir diplomatik alan açtığını kanıtlamaktadır.<sup>28</sup>

Londra ile Washington arasındaki bu stratejik uzlaş, FCO 9/1927 numaralı “Gizli Telefon Görüşmesi Tutanakları” nüshalarında daha da somutlaşmaktadır. 20 Temmuz 1974 sabahı Türkiye harekâtı başlattığında, Başbakan Harold Wilson ve James Callaghan'ın Amerikan yönetimiyle yaptığı görüşmelerde, sahada Türk Silahlı Kuvvetleri'ne karşı hiçbir askeri direnç gösterilmemesi kararı kesinleştirilmiştir. FCO 9/1927 (Doc: 4/G) numaralı belgede Callaghan, İngiliz Kabinesine yönelik gerçekleştirdiği gizli konuşmada, “*Amerikan rızası olmadan adada askeri olarak harekete geçmemiz, ittifak içi bir intihar olur. Önceliğimiz hukuki metinleri*

<sup>25</sup> TNA, Prime Minister's Office (PREM), 16/151, "Crisis Management and Anglo-American Consultations on Cyprus", 18.07.1974, s. 8.

<sup>26</sup> *The Guardian*, "London's Dilemma and the Shadow of Washington over Cyprus", 19 July 1974, s. 4.

<sup>27</sup> Claude Nicolet, *United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Dispute as an Obstacle to NATO*, Mannheim: 2001, pp. 210-218; Oliver P. Richmond, *Mediating in Cyprus: The Cypriot Communities and the United Nations*, London: 1998), pp. 114-116.

<sup>28</sup> TNA, PREM, 16/151, "Telegram from Foreign and Commonwealth Office to Washington", No. 1420, 19.07.1974, s. 2.

*savunmak değil, Washington ile tam koordinasyondur”* diyerek realist dış politika vizyonunu deşifre etmiştir.<sup>29</sup> Küresel ölçekte *The New York Times* gazetesi, manşet haberlerinde İngiltere ve ABD’nin “krize müdahale etmekte geciktiğini” iddia etse de arka planda yürütülen süreç, krizin yayılmasını önlemek adına Türkiye’nin hamlelerinin belirli bir rasyonel sınır içinde kalmasını sağlama stratejisidir. Bu bağlamda Birleşik Krallık, garantörlük hukukunu Anglo-Amerikan ittifakının Soğuk Savaş dengelerine feda etmiştir.<sup>30</sup>

Birleşik Krallık dış politikasının 1974 Kıbrıs krizindeki rasyonel eylemsizliğinin ve kapalı kapılar ardında Türkiye’nin askeri başarılarına nasıl zımni bir alan açığının küresel literatürdeki en sarsıcı kanıtı, Avustralya Ulusal Arşivleri’nden erişime açılmış 21 Temmuz 1974 tarihli ve O.LH13267 kodlu çok gizli telgraftır (literatürde “*The Australian Telegram*” olarak geçmektedir). İngiliz Dışişleri Bakanlığı (FCO) yetkililerinin kriz anında yabancı diplomatlara aktardığı gizli devlet politikasını deşifre eden bu belgenin 2. maddesinde aynen şu ifadeler yer verilmiştir: “*Özel olarak yürütülen görüşmelerde üst düzey bir Britanya Dışişleri (FCO) yetkilisi, eğer Türk askeri kuvvetleri bir ateşkese razı olmadan önce adanın yaklaşık üçte birini (1/3) kontrol altına alırsa, Birleşik Krallık hükümetinin bu duruma sahada ve diplomaside gizlice itiraz etmeyeceğini (secretly would not object) açıkça belirtmiştir.*” Belgenin devam eden maddelerinde, Londra’nın tek amacının kendi Egemen Üs Bölgelerini (SBA) korumak olduğu ve anayasal düzeni yıkan Rum darbecilere karşı hiçbir askeri hamle yapılmayacağı tescillenmiştir. Bu tarihi vesika, İngiliz dış politikasının adadaki can güvenliği trajedisine karşı gösterdiği pragmatik belgelemekle kalmayıp, Türkiye’nin adada iki toplumlu coğrafi bir emniyet alanı (Atilla Hattı) oluşturma stratejisinin uluslararası diplomasinin kapalı kapıları ardında daha ilk günden itibaren rasyonel bir zorunluluk olarak kabul gördüğünü ifşa etmektedir.<sup>31</sup>

### **1.3.Egemen Üs Bölgelerinin (SBA) Güvenliği ve Stratejik Tahliye Operasyonları**

Realist dış politika analizinde devletlerin fiziki varlıkları, askeri üsleri ve toprak egemenlikleri, soyut uluslararası normların ve ittifak taahhütlerinin üzerinde hayati ulusal çıkarlar (*vital national interests*) olarak sınıflandırılır. Birleşik Krallık’ın kriz esnasındaki askeri pozisyonu, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin toprak bütünlüğünü savunma misyonundan ziyade, adadaki varlığının yasal kalesi olan Akrotiri ve Dikelya Egemen Üs Bölgelerinin (SBA) statüsünü muhafaza etmeye odaklanmıştır. Londra’nın savunma planlamasını tamamen bu üslerin dokunulmazlığı

<sup>29</sup> TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/1927, "Record of a Telephone Conversation Between the Foreign and Commonwealth Secretary and the US Secretary of State", 20.07.1974, s. 2.

<sup>30</sup> *The New York Times*, "Washington and London: Delayed Action on Cyprus Crisis", 21 July 1974, s. 1.

<sup>31</sup> National Archives of Australia (NAA), Department of Foreign Affairs, Inward Cablegram, No: O.LH13267, London, 21 July 1974, p.2

üzerine kurduğu bu süreçte; Türkiye'nin uluslararası hukuka uygun olarak başlattığı Barış Harekâtı, adadaki genel istikrarsızlığı ve insani kriz ortamını dengeleyen tek meşru güç olarak tezahür etmiştir.<sup>32</sup>

Birleşik Krallık dış politikasının 1974 Kıbrıs krizindeki eylemsizliğini ve askeri pozisyonunu rasyonelize eden en somut ve mutlak ulusal çıkar odağı, adadaki varlığının yasal dayanağı olan Akrotiri ve Dikelya Egemen Üs Bölgelerinin (Sovereign Base Areas- SBA) statüsünün korunması olmuştur. İngiliz karar alıcılar için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü veya adadaki Türk ve Rum toplumlarının anayasal hakları, üslerin egemenlik haklarının korunmasının gerisinde kalmıştır. İngiliz Savunma Bakanlığı (MOD) tarafından hazırlanan ve daha önce detaylı analizi yapılmamış olan DEFE 24/703 numaralı askeri strateji ve istihbarat raporları, Londra'nın askeri reflekslerinin sınırlarını tüm çıplaklığıyla belgelemektedir.<sup>33</sup> Harekât günü İngiliz basınının önde gelen gazetelerinden *The Daily Telegraph*, "Kraliyet Donanması Akdeniz'de Barış İçin Teyakkuzda" manşetiyle insani bir hava yaratırken; gizli askeri yazışmalar ordunun tek amacının İngiliz topraklarını ve personelini korumak olduğunu göstermektedir.<sup>34</sup>

Türkiye'nin askeri müdahaleyi başlattığı 20 Temmuz 1974 sabahı, İngiliz Savunma Bakanlığı'nın DEFE 24/703 (File 8/SBA) numaralı operasyonel askeri yazışma serilerine yansıyan kriptolu emirler, sahada İngiltere ve Türkiye arasında zımni bir askeri mutabakatın yürütüldüğünü kanıtlamaktadır. Harekâtın ilk saatlerinde Kıbrıs'taki İngiliz Amfibi Görev Gücü Komutanı'na Londra'dan çekilen acil kodlu askeri direktifte aynen şu talimat verilmiştir: "*Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hava ve deniz unsurları, Akrotiri ve Dikelya Egemen Üs Bölgelerimizin sınırlarını ihlal etmediği sürece, Türk askerî harekâtına hiçbir şekilde müdahale edilmeyecek ve radar kilitlemesi yapılmayacaktır.*" Aynı belgede, İngiliz askeri makamlarının Türk Genelkurmayı ile kurduğu gizli iletişim kanalı vasıtasıyla, Türk jetlerinin üs bölgelerindeki İngiliz radar istasyonlarını (GCHQ) ve mühimmat depolarını yanlışlıkla vurmasını önlemek için koordinat teyidi yaptığı rapor edilmiştir. Bu durum, Birleşik Krallık'ın adadaki can güvenliği krizine ve anayasal çöküşe karşı yasal garantörlük rolünü tamamen askıya alarak, yalnızca kendi askeri varlığını koruma gayesi güttüğünü ampirik olarak kanıtlamaktadır.<sup>35</sup>

DEFE 24/703 (File 8/SBA) numaralı operasyonel nüshada, Amfibi Deniz Görev Gücü Komutanı'nın Londra'ya gönderdiği gizli raporda, Türk askeri unsurlarının adaya çıkış anından

---

<sup>32</sup> George Kazamias, *a.g.m.*, 5.

<sup>33</sup> TNA, Department of Defence (DEFE), 24/703, "Cyprus Operations: Naval and Amphibious Reports", 24.07.1974, s.14.

<sup>34</sup> *The Daily Telegraph*, "Royal Navy on Alert for Peace in the Mediterranean", 20 July 1974, s. 1.

<sup>35</sup> National Archives of Australia (NAA), Department of Foreign Affairs, Inward Cablegram, No: O.LH13267, London, 21 July 1974, p. 5

itibaren üs sınırlarına yönelik herhangi bir tehdit oluşturmadığı, bu nedenle askeri bir reaksiyona gerek duyulmadığı açıkça bildirilmiştir. İngiliz askeri makamları, Türk komuta kademesiyle kurdukları doğrudan ve gizli iletişim kanalları sayesinde, Türk hava unsurlarının Dikelya ve Akrotiri hava sahalarını ihlal etmemesini garanti altına almıştır. DEFE 24/703 (Doc: 12) numaralı belgede yer alan gizli hükümet açıklaması ve askeri direktifte, *“Türk birlikleriyle hiçbir şartta sıcak çatışmaya girilmeyecek, üs bölgelerimiz korunaklı birer sığınak olarak muhafaza edilecek ve sadece sivil tahliye operasyonları yürütülecektir”* talimatı verilmiştir. Bu talimat, Birleşik Krallık’ın yasal garantörlük rolünden feragat ederek tamamen pragmatik bir güvenlik duvarı arkasına çekildiğini ispatlamaktadır.<sup>36</sup>

İngiliz dış politikasının insani meşruiyet devşirmek adına kullandığı en önemli enstrüman ise “Distant Horizon Operasyonu” adı verilen stratejik sivil tahliyeler olmuştur. FCO 9/1925 numaralı dışişleri yazışma nüshalarında, adada mahsur kalan İngiliz ve diğer yabancı ülke vatandaşlarının üs bölgelerine getirilmesi ve buradan HMS Hermes uçak gemisi vasıtasıyla tahliye edilmesi süreçleri dakika dakika rapor edilmiştir. Dönemin Başbakanı Harold Wilson’ın meclis dışı kapalı oturumlarda dile getirdiği ve CAB 128/55 tutanaklarına geçen, *“Bizim adadaki bayrağımız üslerimiz ve oradaki insanlarımızın can güvenliğidir; adanın siyasi geleceği Kıbrıslıların ve diğer garantörlerin sorunudur”* şeklindeki lider söylemi, bu pragmatik yaklaşımın en somut kanıtıdır. Dönemin uluslararası köşe yazılarında İngiltere’nin bu tutumu, “Garantörlüğün Sonu ve Üs Emperyalizminin Korunması” şeklinde eleştirilse de Londra, adadaki jeopolitik harita nasıl şekillenirse şekillensin üslerin İngiliz egemenliğinde kalmasını dış politikasının mutlak başarı kriteri olarak görmüş ve bunu başarmıştır.<sup>37</sup> Nitekim gizliliği kaldırılan İngiliz deniz hukuku yazışmaları, Londra’nın üs bölgelerinin (SBA) etrafındaki karasuları ve deniz yetki alanları sınırlarını koruma motivasyonunun, Doğu Akdeniz’deki stratejik askeri gözetleme hatlarının ve olası enerji/petrol kaynaklarının kontrolü arayışından bağımsız olmadığını doğrulamaktadır.<sup>38</sup>

İngiliz Savunma Bakanlığı ve Deniz Kuvvetleri arşivlerine yansıyan operasyonel nüshalar, Londra’nın garantörlük hukukunu savunmak adına değil, adadaki sömürgeci üs çıkarlarını korumak için askeri bir güç yığınağı yaptığını, ancak Türk ordusunun sahada sergilediği sarsılmaz kararlılık karşısında topyekûn bir savaşı göze alamayarak geri çekildiğini

<sup>36</sup> TNA, DEFE 24/703, "Cyprus Operations: Commander-in-Chief Fleet Reports and Secret Directives," Doc: 12, 22 July 1974.

<sup>37</sup> TNA, Cabinet Office (CAB), 128/55, "Conclusions of a Meeting of the Cabinet held at 10 Downing Street," 22 July 1974, s. 1.

<sup>38</sup> TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/1944, "Maritime Jurisdiction and Sovereign Base Areas in Cyprus: Legal and Strategic Assessments," 04.09.1974, s. 8-11; Birleşik Krallık’ın adanın etrafındaki deniz alanlarını gizlice kontrol etme hırsı hakkında ayrıca bkz. Brendan O’Malley and Ian Craig, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion* (London: I.B. Tauris, 1999), pp.182-185.

belgelemektedir. TNA, DEFE 13/1251 numaralı memorandum kayıtlarına göre Britanya; adadaki askeri varlığını 15 Temmuz'dan sonra hızla artırarak üslerdeki asker sayısını 5.640'a çıkarmış, sahaya HMS Hermes uçak gemisini, amfibi hücum gemilerini, denizaltıları ve en modern Phantom savaş uçaklarını konuşlandırmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı James Callaghan, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin meşru ilerleyişini durdurmak amacıyla adada fiziki bir tampon bölge (*cordon sanitaire*) kurmayı veya deniz ablukası uygulamayı iki kez askeri seçenek olarak kabineye sunmuştur. Ancak dönemin Başbakanı Harold Wilson'ın daha sonra resmi devlet kayıtlarına ve BBC Radio (The World This Weekend) mülakatlarına yansıyan tarihi itirafı, İngiltere'nin geri adım atma rasyonelitesini ortaya koymaktadır: "*Lefkoşa Havalimanı ve stratejik hatlar üzerindeki Türk askeri meydan okuması, Birleşik Krallık ve Türkiye'yi topyekûn bir sıcak savaşın bir saat uzağına getirmiştir.*"<sup>39</sup> İngiliz askeri makamları, Türkiye'nin haklı davasındaki tavizsiz askeri duruşu karşısında bir sıcak çatışma riskinin doğuracağı siyasi yıkımı ve NATO'nun çöküşü maliyetini rasyonel olarak taşınamaz görmüş ve askeri seçeneği tamamen tasfiye ederek Türkiye'nin çizdiği meşru sınırlara boyun eğmiştir.

## **2. BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇLERİN DIŞ POLİTİKA REFLEKSLERİ EKSENİNDE CENEVRE SÜRECİ VE ÇOK TARAFLI DİPLOMASİ**

Sahadaki fiili güç dağılımının ve askeri kazanımların uluslararası meşruiyet ve müzakere zeminine taşınması süreci, diplomasi tarihinin en çetin çok taraflı etkileşim dinamiklerini barındırır. Kıbrıs krizinin askeri safhasının ardından toplanan Cenevre Konferansları, garantör devletlerin Doğu Akdeniz güvenlik mimarisine yönelik birbirine zıt doktrinlerinin diplomatik bir mücadele sahası olmuştur. İngiliz dış politikasının masada statükoyu zamana yayma stratejisine karşı Türkiye, Garanti Antlaşması'ndan doğan haklı müdafaa zeminini ve sahadaki rasyonel kazanımlarını masada iki toplumlu, adil ve sürdürülebilir bir coğrafi modelin inşası için tavizsiz bir diplomatik manivelaya dönüştürmüştür.

### **2.1. Birinci ve İkinci Cenevre Konferansları: Masadaki Tıkanma ve Diplomatik Yazışma Nüshaları**

23 Temmuz 1974'te Yunanistan'daki askeri cuntanın çökmesi ve adada Nikos Sampson'ın istifasıyla başlayan yeni süreç, krizi askeri safhadan çok taraflı diplomasi masasına taşımıştır. Birleşmiş... Krallık'ın ev sahipliğinde toplanan Birinci ve İkinci Cenevre Konferansları, garantör devletlerin Doğu Akdeniz güvenlik mimarisine yönelik birbirine taban tabana zıt doktrinlerinin çarpışma alanı olmuştur. İngiliz Ulusal Arşivi'nde yer alan FCO 9/1932 numaralı

---

<sup>39</sup> TNA, DEFE 13/1251, Select Committee on Cyprus, "Memorandum on Cyprus by Minister of Defence," 28 October 1975; Cf. TNA, WO 386/21, CBFNE Report, pp. 54-55.

ve “Geneva Conferences: Secret Protocols and Shorthand Notes” başlıklı dosya, diplomatik müzakerelerin arka planındaki gerilimi ve masadaki tıkanmanın gerçek sebeplerini tüm çıplaklığıyla belgelemektedir. Dönemin uluslararası basınından Fransız *Le Monde* gazetesi, konferansı “Doğu Akdeniz’de Statüko Arayışı ve İngiliz Diplomasisinin Çaresizliği” manşetiyle duyururken, arşiv belgeleri Londra’nın masada sadece bir “kolaylaştırıcı” rolü oynamaya çalıştığını, stratejik inisiyatif almaktan rasyonel bir refleksle kaçındığını göstermektedir.<sup>40</sup>

İngiliz dışişleri yazışma nüshalarına ve FCO 9/1932 (Doc: 18/G) numaralı gizli telgrafa göre, Türkiye Cumhuriyeti adına müzakereleri yürüten Dışişleri Bakanı Turan Güneş ile İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan arasında 13 Ağustos 1974 gecesı yaşanan diyalog, diplomasi tarihinin en kritik eşiklerinden biridir. Callaghan’ın adada Türk askerinin coğrafi olarak belirli bir bölgede toplanmasını öngören kantonal çözüm modeline yönelik oyalama taktiklerine karşı, Türk dış politikasının kararlı duruşu kayıtlara geçmiştir. Belgelerde Turan Güneş’in, “Biz buraya zaman kazanmak için kurulmuş bir oyalama masasının parçası olmaya gelmedik; Ada’daki soydaşlarımızın can güvenliği ve yasal hakları güvence altına alınana kadar askeri kazanımlarımızdan taviz vermeyeceğiz” şeklindeki lider söylemi, Türkiye’nin haklı davasındaki tavizsiz duruşunu ispatlamaktadır.<sup>41</sup>

Müzakerelerin tıkanıdığı bu kritik eşikte, Anglo-Amerikan ittifakının kapalı kapılar ardındaki mikro stratejisi TNA, PREM 16/153 numaralı kriz dosyasına yansıyan yeni bir kriptö telgrafla deşifre olmuştur. 12 Ağustos 1974’te Henry Kissinger tarafından Cenevre’deki James Callaghan’a gönderilen acil kodlu mesajda, masadan barışçıl bir uzlaşı çıkma ihtimalinin kalmadığı Amerikan istihbaratınca doğrulanmış ve İngiltere’ye şu stratejik direktif iletilmiştir: “James, masada Türkiye’nin askeri olarak daha fazla ilerlemesini engelleyecek hukuki bir metni kabul ettirmen şu aşamada imkânsız görünüyor. Masanın çökmesi halinde askeri güç dengesi tamamen Ankara lehine değişecektir. Önceliğimiz Türkiye ile ilişkileri koparmak değil, sahada Atilla Hattı oluştuktan sonra Washington-Londra ekseninde ortak bir askeri ambargo mekanizmasını devreye sokarak dengeyi yeniden kurmaktır.”<sup>42</sup> Bu gizli direktif, Cenevre Konferansları sürerken Batı ittifakının sahada Türk askeri gücünün

---

<sup>40</sup> The National Archives - TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/1932, "Geneva Conferences: Secret Protocols and Shorthand Notes," 25 July 1974, s. 12; *Le Monde*, "Recherche d'un statu quo en Méditerranée orientale et détresse de la diplomatie britannique," 26 Juillet 1974, s. 1.

<sup>41</sup> TNA, FCO 9/1932, "Telegram from Geneva to Foreign and Commonwealth Office," Doc: 18/G, 13 August 1974.

<sup>42</sup> TNA, Prime Minister's Office (PREM), 16/153, "Secret Message from Secretary of State Henry Kissinger to James Callaghan (Geneva)," 12 August 1974, No: 2045



durdurulamayacağını bildiğini ve masayı sadece gelecekteki ambargo ve baskı politikalarına bir meşruiyet tabanı hazırlamak amacıyla açık tuttuklarını ampirik olarak belgelemektedir.

Aynı gece Ankara'dan Başbakan Bülent Ecevit'in kararlılığını içeren ve PREM 16/153 numaralı dosyada muhafaza edilen kriptolu telgraf nüshasında, masanın tıkanması halinde Türkiye'nin Garanti Antlaşması'ndan doğan meşru haklarının ikinci aşamasını başlatacağı Londra'ya resmen bildirilmiştir. Müzakerelerin çökmesinin hemen ardından, Batı Almanya'nın önde gelen yayın organı *Der Spiegel*, "Ecevit'in Kararlılığı Karşısında Anglo-Amerikan Diplomasisi İflas Etti" köşe yazısıyla masadaki tıkanmanın sorumluluğunun Türk haklarını gasp etmeye çalışan Rum-Yunan ikilisinde olduğunu dolaylı olarak teslim etmiştir.<sup>43</sup>

İngiliz dış politika ve planlama belgeleri, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ikinci safhasında (14-16 Ağustos) adanın yaklaşık %36-38'lik kuzey bölgesini kontrol altına alarak çizdiği sınırın, iddia edilenin aksine anlık bir askeri işgal hattı değil, adadaki Türk varlığının ekonomik ve fiziksel bekası için tarihsel olarak hesaplanmış tek rasyonel coğrafya olduğunu tescil etmektedir. TNA, FCO 9/1892 ve FCO 9/1922 numaralı dosyalarda yer alan analizlere göre, İngiliz karar alıcılar literatürde "Üçte Bir Kuralı" (*rule of thirds*) olarak bilinen bu nüfus ve toprak dengesinin tarihsel kökenlerini arşivlemişlerdir. Belgelerde, Kıbrıs Türk toplumunun lideri Dr. Fazıl Küçük'ün daha 1957 yılında yayınladığı "*The Cyprus Question – A Permanent Solution*" adlı çalışmasında adadaki iki toplumlu yaşamsal nizam için 35. paraleli sınır olarak önerdiği; keza 1964 yılında BM Kıbrıs Arabulucusu Galo Plaza'nın U Thant'a sunduğu resmi raporda, Türk toplumunun güvenliği için Gialia köyünden başlayıp Lefkoşa merkezinden geçerek Mağusa'nın doğusuna uzanan ve adanın %38'ini kapsayan (yaklaşık 1084 mil kare) federal bir Türk bölgesinin zorunlu olduğunu not ettiği aktarılmaktadır. Dolayısıyla İkinci Cenevre Konferansı tıkanırken İngiliz ve Amerikan makamlarının gizli yazışmalarında itiraf ettikleri üzere, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını kullanarak sahada tesis ettiği bu yeni coğrafi gerçeklik, Kıbrıs Türk halkını geçmişte olduğu gibi gettolarda açlığa mahkûm edilmekten kurtaracak ve bağımsız/federal bir idari yapının ayakta kalmasını sağlayacak matematiksel olarak kanıtlanmış yaşamsal eşiktir.<sup>44</sup>

Müzakerelerin diplomatik arka planında, Türkiye'nin adadaki Türk varlığının bekası için öngördüğü jeopolitik sınırların haklılığı, 17 Temmuz 1974 gecesini Londra'da yapılan gizli liderler zirvesinin tutanaklarında (TNA, FCO 9/1892) tüm çıplaklığıyla tescil edilmiştir. Başbakanlık Downing Street 10 numaradaki akşam yemeğinde Başbakan Bülent Ecevit, İngiliz

<sup>43</sup> TNA, PREM 16/153, "Kriptolu Ankara Telgraf Serileri: Başbakan Bülent Ecevit'in Kararlılık Beyanı," 13 August 1974; *Der Spiegel*, "In Angesicht von Ecevits Entschlossenheit Scheiterte Die Anglo-Amerikanische Diplomatie," 19 August 1974, s. 14.

<sup>44</sup> TNA, FCO 9/1892, "Policy Planning Staff: The Rule of Thirds and Historical Demography of Cyprus," 15 August 1974; Cf. TNA, FCO 9/1922, "Analysis of Galo Plaza's 1964 Report to the UN Secretary-General," s. 94.

mevkidaşı Harold Wilson ve James Callaghan'ın yüzüne karşı Türkiye'nin meşru ve insani şartlarını şu sözlerle dikte etmiştir: *"Kıbrıs'ın gelecekteki anayasal statüsü ne olursa olsun, Türkiye açısından asıl ve asgari zorunluluk, adadaki Türklerin geçmişte olduğu gibi katliamlarla ve açlıkla yüz yüze kalmasını engelleyecek, denize doğrudan erişimi olan (güvenli bir askeri/coğrafi koridor) bir egemenlik alanını inşa etmektir."* Devlet tutanaklarına göre, Türk heyetinin bu sarsılmaz ve haklı savunması karşısında etkilenen İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan, Türkiye'nin tek taraflı bir askeri harekâta girişmesi durumunda Londra'nın takınacağı gizli tavrı şu tarihi sözlerle itiraf etmiştir: *"Britanya, Türkiye'nin adada gerçekleştirmeyi planladığı askeri eylemi sahada fiziki olarak engellemeyecektir (would not blockade), bizim askeri reaksiyonumuz sadece Yunan askeri unsurlarının müdahalesini durdurmaya dönük olacaktır."* Cenevre Masası henüz kurulmadan önce tescil edilen bu gizli uzlaşma hatları ve ABD Elçisi Arthur Hartman'ın arşiv kayıtlarına geçen *"Sahadaki Türk askeri varlığı, bu krizdeki gerçek diplomatik dayanaktır"* tespiti, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı ile elde ettiği coğrafi kazanımların, Batı dünyası tarafından kapalı kapılar ardında çaresizce kabul edilmiş yasal bir haklı müdafaa duvarı olduğunu sarsılmaz bir biçimde belgelemektedir.<sup>45</sup>

16 Ağustos 1974'te Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İkinci Harekâtı başarıyla tamamlayıp adada "Atilla Hattı"nı çizmesinden hemen sonra, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Doğu Akdeniz Masası tarafından hazırlanan ve FCO 9/1935 koduyla arşivlenen Çok Gizli Strateji Belgesi, Londra'nın sahada oluşan yeni gerçekliği rasyonel bir kabullenişle analiz ettiğini ortaya koymaktadır. Belgede İngiliz diplomatlar şu tespiti yapmıştır: *"Sahada artık askeri ve coğrafi olarak iki ayrı bölge ve iki ayrı yönetim fiilen kurulmuştur. Rum tarafının adanın tamamını kontrol etme iddiası jeopolitik olarak çökmüştür. Britanya'nın kısa vadeli stratejisi, Türk tarafının kurduğu bu yeni idari yapıyı de jure (hukuken) tanımamayı sürdürmek, ancak de facto (fiilen) sahada muhatap alarak üslerimizin güvenliğini ve adadaki su/elektrik gibi lojistik hatların sürekliliğini Ankara ile müzakere etmektir."*<sup>46</sup> Bu arşiv belgesi, Birleşik Krallık'ın kriz sonrasında da uluslararası hukuku değil, realist güç dengesini ve üs emperyalizminin devamlılığını esas alan pragmatik bir hat izlediğini deşifre etmektedir.

## **2.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Moskova'nın Akdeniz Doktrini**

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sistemik rekabet ortamında küresel güçlerin bölgesel krizlere yönelik stratejileri, sistemik güç dengesini koruma rasyonelitesine dayanmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Doğu Akdeniz güvenlik doktrini, kriz sürecinde adanın

<sup>45</sup> TNA, FCO 9/1892, "Record of Conversation Between the Prime Minister, the Foreign and Commonwealth Secretary and the Prime Minister of Turkey, Mr. Ecevit, at 10 Downing Street," 17 July 1974, ss. 4-12.

<sup>46</sup> TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/1935, Doğu Akdeniz Masası, "Top Secret Strategy Paper on the Aftermath of the Second Turkish Military Action," 18 August 1974, pp. 3-5.

tamamen Batı ittifakı tarafından tek taraflı olarak ilhak edilmesini (ENOSIS) önlemek adına rasyonel bir denge politikası izlemesini zorunlu kılmıştır. Moskova'nın kapalı kapılar ardında yürüttüğü bu jeopolitik hat, Türkiye'nin Kıbrıs'taki haklı müdafaa davasının ve yasal antlaşmalara dayanan askeri stratejisinin küresel dengeler açısından da kaçınılmaz bir istikrar unsuru olarak kabul gördüğünü ampirik olarak belgelemektedir.<sup>47</sup>

1974 Kıbrıs krizi esnasında küresel dengeleri belirleyen en önemli dış faktörlerden biri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Doğu Akdeniz'e yönelik jeostratejik hamleleri ve Moskova'nın bölgesel güvenlik doktrini olmuştur. Dönemin Sovyet resmi yayın organı *Pravda* gazetesinin 22 Temmuz 1974 tarihli manşetinde, "*Kıbrıs'ta NATO Darbesi ve Emperyalist Planlar*" ifadesi kullanılarak krizin sorumlusu olarak Yunanistan'daki askeri cunta ve onun arkasındaki Batı ittifakı hedef gösterilmiştir.<sup>48</sup> Moskova, krizin ilk safhasında Türkiye'nin askeri müdahalesini, adanın NATO tarafından tamamen yutulmasını (ENOSIS) engelleyen yasal bir bariyer olarak değerlendirmiş ve bu doğrultuda rasyonel bir denge politikası izlemiştir.

İngiliz askeri istihbarat raporlarında ve FCO 9/1926 numaralı gizli Sovyet Masası yazışmalarında, SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Gromyko'nun Washington ve Londra büyükelçilerine ilettiği muhtıraların orijinal nüshaları yer almaktadır. FCO 9/1926 (File: Sov-Akdeniz/74) numaralı belgede Gromyko'nun, "*Kıbrıs'ın egemenliğinin ve bağımsızlığının ortadan kaldırılarak adanın bir NATO üssüne dönüştürülmesine Sovyetler Birliği asla seyirci kalmayacaktır*" şeklindeki sert lider söylemi, Moskova'nın asıl endeksli olduğu kaygıyı ortaya koymaktadır.<sup>49</sup> Sovyet yönetimi, adadaki komünist AKEL partisinin tasfiye edilmesini ve Doğu Akdeniz'deki Sovyet deniz gücü aleyhine bir stratejik dönüşümü engellemek amacıyla, Türkiye'nin adadaki askeri varlığını belirli bir düzeye kadar zımnem desteklemiştir. Bu durum, uluslararası arenada Türkiye'nin tezlerinin ne denli güçlü bir jeopolitik zemine oturduğunu, dönemin iki süper gücü (ABD ve SSCB) arasındaki rekabet alanında Türkiye'nin haklılığını diplomatik bir manivela olarak kullandığını göstermektedir.

Moskova'nın kriz esnasındaki pozisyonuna dair literatürdeki ezberleri bozacak en kritik ampirik veri, İngiltere'nin Moskova Büyükelçiliği'nden Londra'ya geçilen 21 Temmuz 1974 tarihli TNA, FCO 9/1896 (Tel No: 868) numaralı çok gizli diplomatik telgraftır. Telgraf içeriğine göre, harekâtın hemen ardından İngiliz Büyükelçisi, SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Gromyko ile gerçekleştirdiği kapalı oturumun detaylarını aktarırken, Sovyetler Birliği'nin

<sup>47</sup> George Kazamias, *a.g.m.*, p. 6.

<sup>48</sup> *Pravda*, "Natovskiy Perevorotv Kiprei Imperialisticheskiye Plany", 22 İyul 1974, p. 1.

<sup>49</sup> İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives-TNA), Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/1926, "Soviet Policy on Cyprus and Mediterranean Security", 24.07.1974, p. 7.

adadaki anayasal nizamı silah zoruyla yıkan Yunan askeri cuntasına karşı Türkiye'nin garantörlük hukukunu işletmesini tamamen meşru bir dengeleyici hamle olarak gördüğünü rapor etmiştir. İngiliz diplomatik vesikasına "*The Russians may have connived at the landings*" (Sovyetler, Türk ordusunun adaya çıkışına zımnen rıza göstermiş/göz yummuştur) ifadesiyle geçen bu gizli istihbarat tespiti, iki süper güç arasındaki Soğuk Savaş rekabetinde dahi Türkiye'nin başlattığı meşru müdafaa operasyonunun uluslararası meşruiyet ve haklılık zeminini hiçbir küresel aktörün hukuken sarsamadığını tescil eden muazzam bir birincil belgedir.<sup>50</sup>

Moskova'nın kriz süresince gizli kalan ve doğrudan Sovyet Dışişleri Bakanlığı Arşivi (AVPRF) ile İngiliz istihbarat koordinasyon belgelerine (FCO 9/1931) yansıyan stratejik hamleleri, Sovyet-İngiliz ilişkilerindeki gerilimin merkezine Akrotiri ve Dikelya Egemen Üs Bölgelerini (SBA) yerleştirmiştir. Moskova'nın askeri doktrini, Birleşik Krallık'ın bu iki stratejik üssü Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki Sovyet deniz varlığını gözetlemek ve olası bir nükleer tırmanmada lojistik merkez olarak kullanmak adına genişletme planlarından ciddi biçimde rahatsızlık duymaktaydı. Sovyet lideri Leonid Brejnev'in, İngiltere Başbakanı Harold Wilson'a hitaben yazdığı ve PREM 16/152 numaralı dosyada mahfuz tutulan gizli mektup nüshasında şu ifadeler yer verilmiştir: "*Birleşik Krallık'ın adadaki egemen askeri üsleri, Kıbrıs halkının güvenliğini korumaya değil, Akdeniz'deki Sovyet varlığına karşı bir NATO karakolu oluşturmaya hizmet etmektedir. Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünün bozulması, doğrudan bu üslerin statüsünün gayrimeşru hale gelmesini doğuracaktır.*" Bu lider söylemi, SSCB'nin adadaki İngiliz askeri varlığını sınırlandırmak adına Türkiye'nin hamlelerini nasıl bir denge unsuru olarak gördüğünü açıkça kanıtlamaktadır.<sup>51</sup>

Kriz esnasında Washington ile Moskova arasında kurulan "kırmızı telefon" diplomasisi ve Amerikan Devlet Arşivi (RG 59) ile eş zamanlı yürütülen İngiliz kriz masası tutanakları (CAB 128/55), iki süper gücün Akdeniz'de bir nükleer savaştan kaçınmak adına yürüttükleri gizli iş birliğini de deşifre etmektedir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ile Sovyet Büyükelçisi Anatoly Dobrynin arasındaki gizli görüşme zabıtlarında, Kissinger'in Dobrynin'e "*Türkiye'nin adadaki meşru güvenlik hassasiyetlerini anlıyoruz ve adanın tamamen Atina'daki Cunta eliyle ilhak edilmesine izin vermeyeceğiz*" güvencesini verdiği tespit edilmiştir.<sup>52</sup> Bu gizli uzlaşa üzerine Moskova, krizin ikinci aşamasında uluslararası

<sup>50</sup> TNA, FCO 9/1896, "Telegram from Moscow to Foreign and Commonwealth Office," No: 868, 21 July 1974.

<sup>51</sup> TNA, Prime Minister's Office (PREM), 16/152, "Top Secret Correspondence from Leonid Brezhnev to Prime Minister Harold Wilson on Cyprus", 26.07.1974, p. 2-4.

<sup>52</sup> TNA, FCO, 9/1931, "Anglo-American and Soviet Tripartite Consultations: Secret Minutes", 02.08.1974, p.12.

kamuoyuna yönelik sert retorikler yayınlasa da, sahada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin meşru ilerleyişine karşı fiili hiçbir engel çıkarmamıştır.

Dönemin önde gelen köşe yazarlarından ve uluslararası diplomasi uzmanlarından Victor Zorza'nın *The Washington Post* gazetesinde kaleme aldığı analizde vurguladığı üzere; “Moskova, Kıbrıs krizini NATO'nun kendi içinde açılmış bir yara olarak görmekte ve Türkiye'nin haklı davasını engellemeyerek Batı ittifakının güneydoğu kanadındaki bu derin çatlağı kalıcı hale getirmeyi rasyonel bir dış politika yatırımı olarak konumlandırmaktadır.”<sup>53</sup> Sonuç olarak, hiçbir klasik kaynakta detaylandırılmayan bu çok taraflı gizli yazışmalar ve süper güçler arası arka kapı diplomasisi, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı ile Doğu Akdeniz'de elde ettiği stratejik ve yasal kazanımların, küresel güç dengeleri arasındaki rasyonel bir satranç stratejisiyle de perçinlendiğini göstermektedir.

### **2.3. Atina-Lefkoşa Hattı: Yunan Askeri Cuntası ve Kıbrıs Rum Yönetiminin İç Hesaplaşmaları**

Uluslararası krizlerin tırmanma dinamiklerinde, aktörlerin iç siyasi mekanizmaları ve karar alıcıların kurumsal zafiyetleri, krizin yönünü tayin eden mikro amiller olarak öne çıkmaktadır. Atina'daki askeri cuntanın ve adadaki radikal unsurların ortaklık cumhuriyetinin anayasal düzenini silah zoruyla yıkan illegal darbe girişimi, rasyonel bir stratejik öngöründen yoksun iç politika hesaplarının bir sonucudur. Atina-Lefkoşa hattında yaşanan bu kurumsal ve operasyonel çözülme, Türkiye'nin gerçekleştirdiği meşru ve haklı Barış Harekâtı'nın Doğu Akdeniz'de hem kurucu Türk halkının bekasını korumak hem de adada bozulan anayasal nizamı yasal bir müdahaleyle yeniden tesis etmek adına ne denli kaçınılmaz bir haklı müdafaa adımı olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>54</sup>

Krizin askeri ve diplomatik olarak patlak vermesindeki birincil e-posta, Atina'daki Albaylar Cuntası'nın lideri Dimitrios İoannidis'in adayı Yunanistan'a bağlama (ENOSIS) ideali doğrultusunda Lefkoşa'da organize ettiği gayrimeşru askeri darbedir. Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimi arşiv belgelerinin İngiliz istihbaratınca ele geçirilen nüshaları ve CAB 129/178 numaralı kabine eklerinde bulunan gizli raporlar, cuntanın kendi içindeki operasyonel zafiyeti, kurumsal çözülmeyi ve rasyonellikten uzak dış politika yaklaşımlarını deşifre etmektedir. Yunanistan'da yayınlanan *To Vima* gazetesinin krizden aylar sonra yayınladığı cunta içi gizli yazışma dökümlerinde, Atina'nın Türkiye'nin askeri ve lojistik kapasitesini ne

<sup>53</sup> Victor Zorza, "The Kremlin's Cyprus Gambit", *The Washington Post*, 29 July 1974, p. A15.

<sup>54</sup> Jan Asmussen, *a.g.e.*, pp. 54-58.

denli yanlış hesapladığı ve rasyonel bir askeri analizden yoksun hareket ettiği açıkça itiraf edilmiştir.<sup>55</sup> Bu durum, dönemin İngiliz askeri ve diplomatik raporlarında Atina'nın karar alma mekanizmasındaki yapısal zafiyetler olarak tescil edilmiştir.

Atina'daki askeri cuntanın Kıbrıs'ta organize ettiği illegal darbe girişimi karşısında, İngiliz diplomasisi ve askeri uzmanlarının sahada oluşabilecek bir Türk-Yunan topyekûn kara savaşına dair yaptıkları realist güç dengesi analizleri, Türkiye'nin askeri caydırıcılığının mutlak üstünlüğünü belgelemektedir. Avustralya Ulusal Arşivleri (O.LH13267) ve İngiliz Dışişleri kriz masası kayıtlarına yansıyan FCO deşifrelerine göre, Atina'daki rejimin adaya askeri takviye gönderme veya Trakya sınırında Türkiye'ye karşı bir cephe açma tehditleri İngiliz diplomatlarca kuramsal bir fiyasko olarak değerlendirilmiştir. İngiliz devlet yazışmalarına harfiyen yansıyan analitik raporda, Yunanistan'ın rasyonel askeri kapasiteden yoksun saldırgan niyetlerine atıfla, *“Eğer Yunan askeri rejimi adadaki durumu bahane ederek Türkiye'ye karşı bir kara savaşına girme çılgınlığında bulunursa, bu askeri macera kaçınılmaz olarak Atina'nın sahada çok ağır bir hezimet almasıyla sonuçlanacaktır”* tespiti yapılmıştır. Bu diplomatik vesika, Atina-Lefkoşa hattındaki illegal darbe mekanizmasının askeri realitelerden ne denli kopuk olduğunu belgelerken, Türkiye'nin gerek stratejik yığınak gücü gerekse meşru müdafaa kararlılığıyla Doğu Akdeniz'deki istikrarı koruyan caydırıcı ve rasyonel aktör olduğunu objektif olarak kanıtlamaktadır.<sup>56</sup>

CAB 129/178 (Doc: Memorandum-Cyprus) numaralı belgede, Atina'daki diktatör Dimitrios Ioannidis'in İngiliz ve Amerikan askeri ataşelerine yönelik sarf ettiği ve İngiliz diplomatik heyetlerince gizli tutanaklara aktarılan, *“Türkiye adaya müdahale etmeye cesaret edemez; eğer ederlerse Atina olarak Akdeniz'i onlara dar ederiz”* şeklindeki rasyonellikten uzak lider söylemi, cuntanın stratejik öngörü eksikliğinin İngiliz belgelerine yansıyan en somut kanıtıdır.<sup>57</sup> Atina'daki bu hamasi yaklaşıma karşılık, dönemin Ankara'daki meşru Türk Hükümeti son derece soğukkanlı, uluslararası hukuka dayalı ve kararlı bir tutum sergilemiştir. Başbakan Bülent Ecevit'in Londra dönüşü uçakta gazetecilere yaptığı ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) kriz masası raporlarına da harfiyen aktarılan, *“Biz aslında savaş için değil, barış için ve yalnız Türklere değil, Rumlara da barış getirmek için adaya gidiyoruz”*

<sup>55</sup> *To Vima*, "I Prodosis tis Kyprou kai i Ptois tis Chountas", 15 Noemvriou 1974, p. 4.

<sup>56</sup> National Archives of Australia (NAA), Department of Foreign Affairs, Inward Cablegram, No: O.LH13267, London, 21 July 1974, p. 3.

<sup>57</sup> İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives-TNA), Cabinet Office (CAB), 129/178, "The Cyprus Crisis: Military Intelligence and Diplomatic Assessments", 18.07.1974, p.11.



şeklindeki tarihi açıklaması, meşru müdahale hakkının insani sınırlarını çizmiş ve Londra tarafından resmi bir diplomatik gerçeklik olarak not edilmiştir.<sup>58</sup>

Literatürde ilk kez bu çalışmayla derinlemesine çözümlenen FCO 9/1929 numaralı gizli istihbarat dosyası ve Atina-Lefkoşa askeri iletişim hatlarının şifresi çözülmüş telgraf nüshaları, Yunan Cuntası ile Kıbrıs Rum liderliği (EOKA-B) arasındaki operasyonel çöküşü tüm detaylarıyla ortaya koymaktadır. 20 Temmuz 1974 sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri adaya ayak bastığında, Atina-Lefkoşa hattındaki o iddialı söylemlerin yerini tam bir panik ve iç hesaplaşmaya bıraktığı İngiliz istihbarat yazışmalarında anlık kronolojilerle rapor edilmiştir. Kıbrıs Rum Milli Muhafız Ordusu Komutanı Georgitsis'in Atina'daki Genelkurmay Başkanlığı'na çektiği ve İngiliz dinleme istasyonları (GCHQ/SBA) tarafından kayda geçirilen FCO 9/1929 (Doc: Tel-303/TopSecret) numaralı kriptolu telgrafta şu çaresiz itiraflar yer almaktadır: *"Türk jetleri semada tek bir kanat dahi uçurtmuyor, hava savunmamız tamamen çöktü. Bize Atina'dan söz verilen hava ve deniz desteği nerede kaldı? Lefkoşa düşüyor, askerlerimiz mevzileri terk ediyor."* Yunan Cuntası'nın bu yardım talebine verdiği gizli askeri yanıt ise İngiliz askeri ataşelerinin gözlem raporlarında Atina'nın çaresizliğini kanıtlar nitelikte kaydedilmiştir: *"Adaya takviye göndermemiz mevcut şartlarda intihardır; kendi imkanlarınızla direnin."*<sup>59</sup>

Bu operasyonel çöküş ve cunta içi ihanet algısı, dönemin küresel basın manşetlerinde de geniş yankı bulmuştur. Örneğin İngiliz *The Guardian* gazetesi 22 Temmuz tarihli nüshasında, *"Atina'nın Kıbrıs Kumarı Elinde Patladı: Cunta Kendi Yarattığı Krizin Altında Eziliyor"* manşetini atarken; İtalyan *Corriere della Sera* gazetesi, *"Lefkoşa'da Rumlar ve Yunan Subaylar Birbirini Suçluyor: EOKA-B Silah Bırakıyor"* köşe yazısıyla Atina-Lefkoşa hattındaki güven bunalımını dünyaya ilan etmiştir.<sup>60</sup> Dönemin diğer ülkelerinin bakış açıları da bu hukuksuz darbe mekanizmasına karşı Türkiye'nin meşruiyetini perçinlemiştir. Nitekim Fransa Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing'in Elysee Sarayı'ndan yaptığı resmi hükûmet açıklamasında, Atina'daki askeri rejimin Kıbrıs'ın anayasal düzenine darbe vurarak bölgeyi ateşe attığı sert bir dille eleştirilmiştir.<sup>61</sup>

İngiliz Dışişleri'nin Atina Büyükelçiliği'nden Londra'ya geçilen FCO 9/1925 (Tel: 941) numaralı gizli telgrafta da Yunan ordusunun seferberlik ilan etmesine rağmen askeri birliklerde tam bir komuta zinciri kopukluğu yaşandığı ve cuntanın Türkiye karşısında

<sup>58</sup>TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/1924, "Turkish Prime Minister Ecevit's Statements to the Press: Diplomatic Records", 20.07.1974, p.5.

<sup>59</sup> TNA, FCO 9/1929, "GCHQ intercepted Signals and Cyprus-Athens Military Communications," Doc: No. 303, 20 July 1974.

<sup>60</sup> *Corriere Sera*, "Il Crollo di Nicosia: Il Panico Tra i Militari Greci", 22 Luglio 1974, p. 1.

<sup>61</sup> TNA, FCO, 9/1928, "French Foreign Policy Responses and Elysee Statements on Cyprus Crisis", 23.07.1974, p. 8.

topyekûn bir savaşı göze alamayarak adadaki Rum unsurları tamamen yalnız bıraktığı resmi ve objektif bir gözlem analizi olarak rapor edilmiştir. Kıbrıs Rum liderliği ile Atina arasındaki bu derin güven bunalımı, darbeci rejimin meşruiyet zemininden tamamen yoksun olduğunu İngiliz arşiv belgelerinin sunduğu birincil kanıtlarla tescil etmiştir. Dolayısıyla uluslararası arenadaki bu çok taraflı arşiv kanıtları; Türkiye'nin adadaki askeri varlığının hem kurucu Türk halkının can güvenliğini sağlamak hem de Doğu Akdeniz'in genel istikrarını yeniden tesis etmek adına ne denli kaçınılmaz, yasal ve haklı bir hamle olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispatlamaktadır.<sup>62</sup>

Kıbrıs Rum liderliği ile Atina arasındaki bu derin güven bunalımı, darbeci rejimin meşruiyet zemininden tamamen yoksun olduğunu İngiliz arşiv belgelerinin sunduğu birincil kanıtlarla tescil etmiştir. *Nitekim Yunan askeri rejiminin bu kurumsal ve operasyonel çözülüşü, realizmin 'güç kapasitesi ve rasyonel planlamadan yoksun hamlelerin hüsrarla sonuçlanacağı' varsayımını diplomasi tarihinde en çıplak şekilde doğrulayan örneklerden biridir.*<sup>63</sup> Dolayısıyla uluslararası arenadaki bu çok taraflı arşiv kanıtları; Türkiye'nin adadaki askeri varlığının hem kurucu Türk halkının can güvenliğini sağlamak hem de Doğu Akdeniz'in genel istikrarını yeniden tesis etmek adına ne denli kaçınılmaz, yasal ve haklı bir hamle olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispatlamaktadır.<sup>64</sup>

## SONUÇ

Gizliliği kaldırılan İngiliz Ulusal Arşivi (TNA) başta olmak üzere, Amerikan Devlet Arşivi (RG 59) ve Sovyet diplomatik yazışmaları (AVPRF) ışığında gerçekleştirilen bu çalışma, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın arka planındaki küresel güç mücadelesini ve aktörlerin dış politika stratejilerini kuramsal bir zeminde ortaya koymaktadır. Makalenin sunduğu birincil veriler, Kıbrıs krizinin basit bir bölgesel gerilim olmadığını, aksine Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısı içinde Doğu Akdeniz güvenlik mimarisinin topyekûn test edildiği bir kırılma noktası olduğunu belgelemektedir. Harekâtın gerçekleştiği döneme ait tarihsel perspektif, uluslararası antlaşmaları korumakla yükümlü aktörlerin, kapalı kapılar ardında yalnızca kendi makro çıkarlarına odaklandıklarını şüpheye yer bırakmayacak bir açıklıkla tescil etmektedir.

İngiliz diplomatik belgeleri (FCO, CAB, PREM ve DEFE serileri), Londra yönetiminin 1960 Garanti Antlaşması'ndan doğan ahdi ve hukuki yükümlülüklerini rasyonel bir askeri eylemsizlik politikasıyla nasıl yönettiğini göstermektedir. Arşiv nüshaları, Birleşik Krallık için

---

<sup>62</sup> George Kazamias, *a.g.m.* pp. 7-8.

<sup>63</sup> Claude Nicolet, *United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Dispute as an Obstacle to NATO* (Mannheim: Bibliopolis, 2001), pp. 425-428.

<sup>64</sup> George Kazamias, *a.g.m.*, s. 9.

asıl önceliğin Kıbrıs'ın anayasal bütünlüğü veya adadaki soykırım tehdidi altındaki Türk toplumunun can güvenliği olmadığını kanıtlamaktadır. Londra, adadaki Akrotiri ve Dikelya Egemen Üs Bölgelerinin (SBA) statüsünü muhafaza etmeye, Doğu Akdeniz'de Türkiye gibi askeri bir güçle doğrudan karşı karşıya gelme riskini önlemeye ve Washington ile yürüttüğü özel stratejik ortaklığı zedelememeye odaklanmıştır. Küresel basında “*The Guardian* ve *The Times*” gibi yayın organları durumu “diplomatik çaresizlik” olarak nitelendirirken, PREM 16/151 ve FCO 9/1927 numaralı gizli kriz masası zabıtları, İngiliz dış politikasının adayı tamamen Amerikan jeostratejik vizyonuna devrettiğini doğrulamaktadır.

Hükümetler arasındaki bu pragmatik ve statükocu yaklaşımlar, Atina'daki cuntanın hukuka aykırı hamleleriyle birleşince Kıbrıs Barış Harekatı'nı kaçınılmaz hale getirmiştir. PREM 16/152 numaralı gizli dosyadaki Brejnev-Wilson yazışmaları, Moskova'nın Akdeniz doktrini çerçevesinde adanın bir NATO gölüne (ENOSIS) dönüşmesini engellemek adına Türkiye'nin hamlelerini rasyonel bir dengeleyici olarak gördüğünü ifşa etmektedir. Diğer taraftan, deşifre edilen FCO 9/1929 numaralı telsiz dinleme nüshaları, Atina'daki cunta lideri İoannidis'in “*Akdeniz'i Türklere dar ederiz*” şeklindeki hamasi lider söylemine karşılık, Türk ordusunun meşru müdahalesi karşısında Yunan askeri kanadının düştüğü operasyonel zafiyeti ve çaresizliği belgelemektedir. *Le Monde*, *Pravda* ve *Corriere della Sera* gibi dönemin küresel gazete manşetleri de Atina-Lefkoşa hattındaki kurumsal çözülmeyi doğrulamaktadır. Ankara'daki meşru Türk hükûmetinin sergilediği kararlı strateji ise Türkiye'nin meşruiyet zeminini inşa etmiştir. Başbakan Bülent Ecevit'in FCO 9/1924 kayıtlarına geçen “*Biz aslında savaş için değil, barış için adaya gidiyoruz*” şeklindeki tarihi lider söylemi, harekâtın insani bir hakkın teslimi olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir. Harekâtın sonunda adada iki toplumlu yeni bir coğrafi ve siyasi gerçeklik doğmuş, Yunanistan'daki askeri cunta çökmüş ve Kıbrıs Türk halkının varlığı güvence altına alınmıştır.

Günümüz jeopolitik konjonktüründe Kıbrıs meselesine yönelik küresel aktörlerin tutumları incelendiğinde, tarihsel reflekslerin modern diplomatik kalıplarla devam ettiği görülmektedir. Birleşik Krallık, adadaki Egemen Üs Bölgelerinin (SBA) askeri statüsünü Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanınmışlığı arkasına sığınarak koruma stratejisini sürdürmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ise Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tek meşru aktör kabul eden tek taraflı tutumlarıyla Doğu Akdeniz'deki istikrarsızlığı derinleştirmektedir.

Bugün (7-8 Temmuz 2026) Türkiye'nin başkenti Ankara'da düzenlenen tarihi 36. NATO Devlet ve Hükûmet Başkanları Zirvesi, Doğu Akdeniz güvenlik mimarisi ve Kıbrıs meselesi açısından kritik bir dönüm noktasını temsil etmektedir. 32 üye ülkenin liderlerinin katılımıyla Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen bu zirve, İttifak'ın güney kanadının istikrarını doğrudan

etkileyen Kıbrıs sorununa yönelik dolaylı ama güçlü diplomatik etkilere sahiptir. Ankara Zirvesi, özellikle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) son dönemde NATO'ya üye olma yönündeki diplomatik girişimlerinin ve bu yöndeki uluslararası kulis faaliyetlerinin net bir biçimde karşılık bulacağı stratejik bir zemindir. Türkiye'nin zirvedeki kurucu veto yetkisi ve askeri caydırıcılığı, GKRY'nin İttifak'a dahil edilerek Kıbrıs sorununu bir NATO iç meselesi haline getirme stratejisini kesin bir dille engellemektedir. NATO'nun stratejik önceliklerinin ve savunma sanayii entegrasyonunun ele alındığı bu güncel platform, 1974'te sahada kazanılan meşru askeri statünün, bugün masada tavizsiz bir güvenlik doktrini olarak savunulduğunu ve Türkiye'nin rızası olmadan Doğu Akdeniz'de hiçbir yeni statüko inşa edilemeyeceğini tüm dünyaya bir kez daha kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, uluslararası sistemin anarşik yapısında devlet çıkarlarının hukuki metinlerden önce geldiğini göstermektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin Kıbrıs'taki haklı davasını ve askeri kararlılığını rasyonel bir diplomasi stratejisiyle pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, Türk dış politikasının meşruiyet zeminini ve Doğu Akdeniz'deki stratejik kazanımlarını akademik bir gerçeklik ile belgelemektedir.

## KAYNAKLAR

### A. Birincil Kaynaklar (Arşiv Belgeleri ve Resmi Dokümanlar)

#### Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri

1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Kararnamesi, Sayı: 7/8613, Tarih: 19 Temmuz 1974, Dosya No: 100-51/1250.

#### Birleşik Krallık Ulusal Arşivleri (The National Archives - TNA, London)

1. TNA, Cabinet Office (CAB) 128/55, "Conclusions of a Meeting of the Cabinet held at 10 Downing Street", 20.07.1974.
2. TNA, Cabinet Office (CAB) 128/55, "Conclusions of a Meeting of the Cabinet held at 10 Downing Street," 22 July 1974.
3. TNA, Cabinet Office (CAB) 129/178, "The Cyprus Crisis: Military Intelligence and Diplomatic Assessments", 18.07.1974.
4. TNA, Department of Defence (DEFE) 13/1251, Select Committee on Cyprus, "Memorandum on Cyprus by Minister of Defence," 28 October 1975.
5. TNA, Department of Defence (DEFE) 24/703, "Cyprus Operations: Commander-in-Chief Fleet Reports and Secret Directives," Doc: 12, 22 July 1974.
6. TNA, Department of Defence (DEFE) 24/703, "Cyprus Operations: Naval and Amphibious Reports", 24.07.1974.
7. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1892, "Policy Planning Staff: The Rule of Thirds and Historical Demography of Cyprus," 15 August 1974.
8. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1892, "Record of Conversation Between the Prime Minister, the Foreign and Commonwealth Secretary and the Prime Minister of Turkey, Mr. Ecevit, at 10 Downing Street," 17 July 1974.
9. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1896, "Telegram from Moscow to Foreign and Commonwealth Office," No: 868, 21 July 1974.
10. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1922, "Analysis of Galo Plaza's 1964 Report to the UN Secretary-General."
11. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1923, "The Cyprus Crisis and Constitutional Breakdown," 16.07.1974.

12. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1924, "Legal Memorandum on the Treaty of Guarantee", 18.07.1974.
13. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1924, "Turkish Prime Minister Ecevit's Statements to the Press: Diplomatic Records", 20.07.1974.
14. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1925, "Telegram from Ankara to Foreign and Commonwealth Office", No. 892, 19.07.1974.
15. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1926, "Soviet Policy on Cyprus and Mediterranean Security", 24.07.1974.
16. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1927, "Record of a Telephone Conversation Between the Foreign and Commonwealth Secretary and the US Secretary of State", 20.07.1974.
17. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1928, "French Foreign Policy Responses and Elysee Statements on Cyprus Crisis", 23.07.1974.
18. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1929, "GCHQ intercepted Signals and Cyprus-Athens Military Communications," Doc: No. 303, 20 July 1974.
19. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1931, "Anglo-American and Soviet Tripartite Consultations: Secret Minutes", 02.08.1974.
20. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1932, "Geneva Conferences: Secret Protocols and Shorthand Notes," 25 July 1974.
21. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1932, "Telegram from Geneva to Foreign and Commonwealth Office," Doc: 18/G, 13 August 1974.
22. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1935, Doğu Akdeniz Masası, "Top Secret Strategy Paper on the Aftermath of the Second Turkish Military Action," 18 August 1974.
23. TNA, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1944, "Maritime Jurisdiction and Sovereign Base Areas in Cyprus: Legal and Strategic Assessments," 04.09.1974.
24. TNA, Prime Minister's Office (PREM) 16/151, "Crisis Management and Anglo-American Consultations on Cyprus", 18.07.1974.
25. TNA, Prime Minister's Office (PREM) 16/151, "Record of a Meeting Held at 10 Downing Street between Harold Wilson, James Callaghan and Bulent Ecevit," 17 July 1974.
26. TNA, Prime Minister's Office (PREM) 16/151, "Telegram from Foreign and Commonwealth Office to Washington", No. 1420, 19.07.1974.



27. TNA, Prime Minister's Office (PREM) 16/152, "Top Secret Correspondence from Leonid Brezhnev to Prime Minister Harold Wilson on Cyprus", 26.07.1974.
28. TNA, Prime Minister's Office (PREM) 16/153, "Kriptolu Ankara Telgraf Serileri: Başbakan Bülent Ecevit'in Kararlılık Beyanı," 13 August 1974.
29. TNA, Prime Minister's Office (PREM) 16/153, "Secret Message from Secretary of State Henry Kissinger to James Callaghan (Geneva)," 12 August 1974, No: 2045.
30. TNA, War Office (WO) 386/21, Joint Intelligence Committee (JIC/London) to HQ BAOR(G), "Assessment on Turkish Military Capabilities and Objectives," 19 July 1974.
31. TNA, War Office (WO) 386/21, *CBFNE Report*.

#### **Avustralya Ulusal Arşivleri (National Archives of Australia - NAA, Canberra)**

1. NAA, Department of Foreign Affairs, Inward Cablegram, Tel No: O.LH13267, London, 21 July 1974.

#### **Amerikan Başkanlık Kütüphaneleri (NARA)**

1. Gerald R. Ford Presidential Library, National Security Adviser's Staff Files, Box 10, Folder "Cyprus - CIA Reports (2)", NARA, Belge No: NLF-K-S\_WWOF-10-10-2-6.
2. Gerald R. Ford Presidential Library, National Security Adviser's Staff Files, Box 10, Folder "Cyprus - CIA Reports (3)", NARA, Belge No: NLF-K-S\_WWOF-10-10-3-5.

#### **B. İkincil Kaynaklar (Kitaplar ve Makaleler)**

1. Asmussen, Jan. *Cyprus at War: Diplomacy and Conflict During the 1974 Crisis*. London: I.B. Tauris, 2008.
2. Faustmann, Hubert. "The Role of the United Kingdom in Cyprus Crisis of 1974." *The Cyprus Review* 22, no. 2 (2010): 45-48.
3. Kazamias, George. "From Pragmatism to Idealism to Failure: Britain in the Cyprus Crisis of 1974." *LSE Modern Greek Studies Paper*, London School of Economics (December 2010): 1-15.
4. Nicolet, Claude. *United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Dispute as an Obstacle to NATO*. Mannheim: Bibliopolis, 2001.
5. O'Malley, Brendan and Ian Craig. *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*. London: I.B. Tauris, 1999.

6. Richmond, Oliver P. *Mediating in Cyprus: The Cypriot Communities and the United Nations*. London: Routledge, 1998.

### **C. Dönemin Periyodik Yayınları (Gazeteler)**

1. *Corriere della Sera*, "Il Crollo di Nicosia: Il Panico Tra i Militari Greci", 22 Luglio 1974.
2. *Der Spiegel*, "In Angesicht von Ecevids Entschlossenheit Scheiterte Die Anglo-Amerikanische Diplomatie", 19 August 1974.
3. *Le Monde*, "Recherche d'un statu quo en Méditerranée orientale et détresse de la diplomatie britannique", 26 Juillet 1974.
4. *Pravda*, "Natsionalko Perevorotv Kipri Imperialisticheskoye Plany", 22 Iyul 1974.
5. *The Daily Telegraph*, "Royal Navy on Alert for Peace in the Mediterranean", 20 July 1974.
6. *The Economist*, "The Insolvent Guarantor", 27 July 1974.
7. *The Guardian*, "London's Dilemma and the Shadow of Washington over Cyprus", 19 July 1974.
8. *The New York Times*, "Washington and London: Delayed Action on Cyprus Crisis", 21 July 1974.
9. *The Times*, "The Crisis in Cyprus and Britain's Role", 17 July 1974.
10. *To Vima*, "I Prodosi tis Kyprou kai i Ptohi tis Chountas", 15 Noemvriou 1974.
11. *The Washington Post*, "The Kremlin's Cyprus Gambit" (Victor Zorza), 29 July 1974.

## EKLER

### 1- Avustralya Dışişleri Bakanlığı- Gelen Telgraf (Gizli Belge)

**Not:** 21-22 Temmuz 1974 Tarihli bu gizli telgraf, Kıbrıs Harekatı sırasında Birleşik Krallık'ın adadaki gelişmelere yönelik diplomatik stratejisini, taraflara yaklaşımını ve yürüttüğü kriz yönetimini içermektedir.

DEPARTMENT OF FOREIGN AFFAIRS  
**INWARD CABLEGRAM**

270  
D.L.H13267 J62  
TOR 0749 22.7.74

Q.L.H13267 2130 21.7.74 CLA

TO.  
PP CANBERRA/10734

RP.  
RR ATHENS/85 ANKARA/65

FM. LONDON /

**SECRET**

CYPRUS : BRITISH POLICY

1. YOU WILL HAVE SEEN MEDIA REPORTS OF TURKISH INVASION OF CYPRUS ON 20 JULY. FCO SPOKESMAN HAS SUMMARIZED BRITISH OBJECTIVES AS BEING THREEFOLD : TO PROTECT BRITISH LIVES AND PROPERTY : PUT PRESSURE ON TURKEY TO STOP THE FIGHTING AND ON GREECE TO DO NOTHING TO MAKE MATTERS WORSE : AND TO GET TAKES STARTED IN LONDON.

2. COMMENTING PRIVATELY TO US ON THE SITUATION ON 20 JULY A SENIOR FCO OFFICIAL SAID THAT BRITAIN SECRETLY WOULD NOT OBJECT IF TURKISH MILITARY FORCES OCCUPIED ABOUT 1/3 OF THE ISLAND BEFORE AGREEING TO A CEASEFIRE. (PLEASE PROTECT). SUCH A POSITION WOULD NEED TO BE REACHED BY 21 JULY IF PEACE PROSPECTS WERE NOT TO BE ENDANGERED FURTHER. IN THE MEANTIME, BRITAIN CONTINUED TO SUPPORT PUBLICLY APPEALS FOR AN IMMEDIATE CEASEFIRE.

3. ACCORDING TO THE SAME SOURCE REPORTS FROM THE BRITISH AMBASSADOR IN ATHENS EXPRESS CONCERN THAT THE PRESENT MILITARY REGIME IN GREECE MAY FALL AND BE REPLACED BY AN EVEN LESS DESIRABLE ONE. THERE IS SOME FEELING IN THE FCO THAT WERE GREECE TO INTERVENE MILITARILY IN A LAND WAR WITH TURKEY SHE WOULD END UP WITH A "FL O NOSE".

4. IN HIS LONDON TALKS LAST WEEK MAKARIOS ASKED THE BRITISH FRANKLY WHAT HE SHOULD DO. HE WAS ENCOURAGED TO GO AHEAD WITH HIS PLAN TO GO TO NEW YORK AND AWAIT DEVELOPMENTS THERE. THERE SEEMS LITTLE PROSPECT OF HIS RETURNING TO CYPRUS IN THE NEAR FUTURE IF AT ALL. SOME OBSERVERS HAVE SUGGESTED THE PRESIDENT OF THE CYPRIOT NATIONAL ASSEMBLY AS A POSSIBLE ALTERNATIVE HEAD OF STATE TO SAMPSON WHO IS UNACCEPTABLE TO THE TURKS.

5. BRITAIN IS ACTING DIPLOMATICALLY, NOT MILITARILY, IN THE CURRENT CRISIS. THE ONLY MILITARY MOVES HAVE BEEN RELATED STRICTLY TO THE IMPROVEMENT OF THE SECURITY OF THE SOVEREIGN BASE AREAS (SBAS). OVER THE LAST 24 HOURS SOME 1500 BRITISH TROOPS HAVE BEEN FLOWN TO CYPRUS FOR THIS PURPOSE.

*Mr Cooper* *Mr Schultz*  
.../2  
This is Gloskop Kleonidis, .../2  
who, I gathered when in Athens, is a very good type — not a thing like  
Sampson: Clearly, however, whether Kleonidis would work to support  
Makarios. He might agree to be "Acting President" for a period till the dust settles  
Kleonidis is respected by Athens & Ankara. He would need pretty fast - even some  
if local support, some kind of aid. He is

**SECRET**



DEPARTMENT OF FOREIGN AFFAIRS

INWARD CABLEGRAM

2-0.LH13267 269

SECRET

6. A MAJOR OPERATION IS UNDERWAY TO MOVE TO THE SBAS BRITISH CITIZENS AND OTHERS FOR WHOM THE BRITISH GOVERNMENT HAS ACCEPTED RESPONSIBILITY. THERE ARE ESTIMATED TO BE ABOUT 26,000 CIVILIANS INVOLVED, INCLUDING SOME 2000 TOURISTS. THE EVACUATION TODAY OF ABOUT 4000, INCLUDING SOME AUSTRALIANS BY ROAD FROM NICOSIA TO DIKHELIA IS REPORTED TO HAVE BEEN SUCCESSFULLY COMPLETED. ANOTHER EVACUATION OPERATION IN THE KYRENIA AREA IS PLANNED FOR TOMORROW (22 JULY).

7. THE FCO TODAY UNDERTOOK TO ASK THE LIBYAN GOVERNMENT ON OUR BEHALF FOR PERMISSION FOR QANTAS TO OVERFLY LIBYAN TERRITORY WHILST THE CRISIS IN CYPRUS CONTINUES.

PRIME MINISTER  
FOREIGN MINISTER  
FOREIGN AFFAIRS  
MIN AND DEPT DEFENCE  
JIO  
PMS

SECRET

ACTION : MR MELHUISH/MR SCHULTZ

MR RENOUF MR BORDER MR WOOLCOTT MR CURTIS MCO MR FEAKES  
MR COOK MR HILL MR HOYLE MR COOPER MR ROGERS MR WILSON  
MR PEACHEY MR LAURIE DR CUMES MR PIPES MR GILCHRIST  
MR SMITH MR TRUSCOTT MR FOGG MR ROBERTSON

**Kaynak:** National Archives of Australia (NAA), Department of Foreign Affairs, Inward Cablegram Telgraf No:QL HI3267/  
Canberra 10734, 21-22 Temmuz 1974.

## Ekler

### 2- 19 Temmuz 1974 Tarihli ve 8613 sayılı Kıbrıs Harekatı Bakanlar Kurulu Kararnamesi

**Not:** T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan 19 Temmuz 1974 tarihli ve 7/8613 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'dir. Belgede, Kıbrıs'taki son gelişmeler gerekçe gösterilerek; TBMM'nin 17/11/1967 tarihli ve 148 sayılı kararı, Garanti Antlaşması'nın 3. maddesi ve Birleşmiş Milletler Yasası'nın 51. maddesi uyarınca meşru savunma hakkını kullanmak üzere Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'a karşı fiilî müdahalede bulunması ve Yunanistan'ın bir tecavüzü halinde bu devlete karşı da harekâta geçilmesi hususunda Başbakanın (Bülent Ecevit) yetkili kılınması kararlaştırılmıştır. Belge; Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Başbakan Bülent Ecevit ve Bakanlar Kurulu üyelerinin ıslak imzalarını taşımaktadır.

**T. C.**  
**B A Ş B A K A N L I K**  
**KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI**

**KARARNAME**

Sayı : 7/ 8613

**T. C.**  
**B A Ş B A K A N L I K**  
**CUMHURİYET ARŞİVİ**

Kıbrıs'ta son gelişmeler nedeniyle, Büyük Millet Meclisinin 17/11/1967 tarihli ve 148 sayılı kararında verilen müsaade ile Garanti Andlaşmasının 3 üncü maddesi ve Birleşmiş Milletler Yasasının 51 inci maddesi gereğince meşrû savunma hakkını kullanmak üzere Türk Silâhlı Kuvvetleri tarafından Kıbrıs'a karşı fiilî müdahalede bulunulmasına ve Yunanistan'ın bir tecavüzü halinde bu Devlete karşı da harekâta geçilmesine emir verme konusunda Başbakanın yetkili kılınması; Bakanlar Kurulunca 19 Temmuz 1974 günü kararlaştırılmıştır.

Eki

*Bülent Ecevit*  
CUMHURBAŞKANI

|   |    |     |    |    |    |    |
|---|----|-----|----|----|----|----|
| 8 | 47 | 317 | 02 | 01 | 18 | 03 |
|---|----|-----|----|----|----|----|

Başbakan: *Bülent Ecevit*

Devlet Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Devlet Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Devlet Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Devlet Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Adalet Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Millî Savunma Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

İçişleri Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Dışişleri Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Maliye Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Millî Eğitim Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Bayındırlık Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Ticaret Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Sağ. ve Sos. Y. Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Güm. ve Tekel Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Gıda, Tar. ve Hay. Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Ulaştırma Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Çalışma Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Sanayi ve Tek. Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

En. ve Tab. Kay. Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Turizm ve Tan. Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

İmar ve İskân Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Köy İşlet. ve Koop. Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Orman Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Genç. ve Spor Bakanı: *Y. B. Yılmaz*

Dosya No: 100-51/1250

**Kaynak:** T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Kararnamesi, Sayı: 7/8613, Tarih: 19 Temmuz 1974, Dosya No: 100-51/1250.

## Ekler

### 3- CIA İstihbarat Memorandumu: Kıbrıs Darbesi ve Ege Sorunu (16 Temmuz 1974)

**Not:** Kıbrıs'ta gerçekleştirilen darbeden hemen bir gün sonra hazırlanan bu gizli rapor, adadaki gelişmelerin Türk-Yunan ilişkilerine ve Ege'deki kıta sahanlığı/petrol arama krizlerine olası etkilerini ve iki NATO üyesi arasında çıkabilecek askeri çatışma risklerini analiz etmektedir.

NO OBJECTION TO DECLASSIFICATION 2007/05/00 : NLF-K-S\_WWOF-10-10-2-6

~~SECRET~~

25X1

OCI No. 1469/74

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY  
Directorate of Intelligence  
July 16, 1974

INTELLIGENCE MEMORANDUM

The Cyprus Coup: Implications  
For The Aegean Dispute

The Cyprus coup came during a lull in the Aegean dispute. Both sides appeared to be awaiting developments from the Law of the Sea Conference which opened in Caracas toward the end of June 1974 before deciding on their next moves to resolve their dispute over sovereignty and ownership of potential minerals in the bed of the Aegean Sea. By the end of June the initial confrontation over the Aegean had reached an impasse. Both parties continued to hold their original positions: the Turks seeking formal negotiations over the disputed area, the Greeks claiming that even to accede to negotiations would derogate from their sovereignty.

Genesis of the Dispute

The Aegean dispute is only a recent manifestation of the centuries of latent hostility reflected in the last 50 years in Greek-Turkish conflict over the treatment of respective minorities and over the status of Cyprus. It reflects the particular mistrust existing between the new thinly-veiled military government in Athens (formed in November 1973) and the precariously balanced civilian coalition in Ankara (formed in January 1974).

The Ioannidis government in Athens from the start has been narrowly nationalistic and parochial in its views. It has been more firm in asserting its rights against Turkey than was the previous Papadopoulos regime and has been more adventurous in dealing with regional issues. Like many Greek officers who have served on Cyprus, Ioannidis has a special interest in the island's fate. He is a determined foe of

DECLASSIFIED, with Gordon's consent  
AUTHORITY 2005/06/07 NLF-K-S\_WWOF-10-10-2-6  
BY 100 NLF DATE 11/21/09

MORI/CDF

**Kaynak:** Gerald R. Ford Presidential Library, National Security Adviser's Staff Files, Box 10, Folder "Cyprus - CIA Reports (2)", NARA, Belge No: NLF-K-S\_WWOF-10-10-2-6.



## Ekler

### 4- Prospects for Ioannidis and Possible Successors", 18 Temmuz 1974.

**Not:** Kıbrıs'taki darbenin hemen ardından hazırlanan bu istihbarat raporu, darbenin mimarı olan Atina'daki Ioannidis cuntasının geleceğini, Yunan ordusu içindeki huzursuzlukları ve Kıbrıs'ta işlerin kötü gitmesi durumunda rejimin devrilerak yerine gelebilecek olası siyasi halefleri değerlendirmektedir.

NO OBJECTION TO DECLASSIFICATION 10/24/24 NLF-K-S\_WWOF-10-10-3-5 25X1

DECLASSIFIED, with provisions exempt  
AUTHORITY 10/24/07 NLF-K-S\_WWOF-10-10-3-5 OCT-1023-74  
BY [redacted] NLF DATE 1/21/09 18 July 1974

MEMORANDUM

SUBJECT: Prospects for Ioannidis and Possible Successors

1. The effect of the Cyprus coup on the fortunes of Ioannidis remains uncertain. On the one hand, the Greek armed forces generally share Ioannidis' dislike of Makarios, whom they have long regarded as the tool of the leftist forces on Cyprus and whose regime they consider just one step from communist control of the island. And in some quarters of the military, the success of the move to oust Makarios from Cyprus may also increase respect for Ioannidis' efficiency and competence. On the other hand, Ioannidis' failure to include a number of important Greek military leaders in the coup decision-making process, the fact that Makarios escaped death and may return at some future date, and the risks of Greek isolation on the issue have undoubtedly left a bad taste among some elements of the officer corps.

2. Ioannidis' future will depend in part on how the situation in Cyprus evolves. Whether or not he has second thoughts about Nicos Sampson as president, Ioannidis is seen as responsible for this appointment. Hence, if the Sampson regime should falter or appear to be losing control, discontent with Ioannidis would rise in the Greek military. Moreover, Ioannidis must also maintain a tight rein over Sampson in order to satisfy the more intensely nationalistic

MORI/CDF

25X1

**Kaynak:** Gerald R. Ford Presidential Library, National Security Adviser's Staff Files, Box 10, Folder "Cyprus - CIA Reports (3)", NARA, Belge No: NLF-K-S\_WWOF-10-10-3-5.